

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
ĢEOGRĀFIJAS UN ZEMES ZINĀTŅU FAKULTĀTE
ĢEOGRĀFIJAS NODAĻA

**1. PASAULES KARŠ UN MANTOTĀS KARADARBĪBAS
AINAVAS JĒKABPILS NOVADĀ**

BAKALaura DARBS

Autore: Guna Pērkone

Stud. apl. gp11024

Darba vadītājs: *doc.* Dr.geogr. Anita Zariņa

RĪGA 2014

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba nosaukums ir „1. Pasaules karš un mantotās karadarbības ainavas Jēkabpils novadā”. Darbā tiek apskatīti septiņi pagasti, jo pagastu teritorijas vēsturiski šķērsoja frontes līnija, līdz ar to rezultātā radās militārais mantojums novada ainavā.

Ainavas veidošanās ir saistīta ar nepārtrauktu mainību un attīstību, kas ietver sevī gan konkrētus ainavas elementus, gan dabas resursus un procesus, kā arī cilvēka darbības ietekmi. Cilvēki gadsimtu gaitā maina ainavas sākotnējo veidolu. Tas ir neatgriezenisks un pakāpenisks process. Arī bakalaura darbā aprakstītā 1. Pasaules kara norise būtiski ietekmēja ainavu. Hronoloģiskie ietvari attiecināmi uz 19. gs. beigām un 20. gs. pirmo pusi, laiku pēc 1. Pasaules kara, kad tika izpostītas viensētas, mācību iestādes, lauksaimniecības zemēs bija izveidotas tranšejas, ugunspunkti, nocietinājumi un zemnīcas, izbūvēts šaursliežu dzelzceļš.

Darba aktualitāte saistīta ar militārā mantojuma apzināšanu, militāro objektu identifikāciju dabā, kā arī iespējamību iegūto informāciju pielietot tūrisma objektu veidošanā.

Atslēgas vārdi: *ainava, 1. Pasaules karš, nocietinājumi, mājvietas, mācību iestādes, šaursliežu dzelzceļš, ugunspunkti*

ANNOTATION

The title of the bachelor's work is "The First World War and its footprints in landscape of Jēkabpils county". The paper discusses all the seven municipalities, because the territories of these municipalities were historically crossed by the battlefield, that led to the military heritage in the landscape of the county.

The formation of the landscape is related to the continuous changes and development, which includes both the specific elements of the landscape and natural resources and processes, as well as the impact of human activities. People have changed the original appearance of the landscape over the centuries. It is an irreversible and gradual process. The process of the First World War described in the bachelor's work also had a significant impact on the landscape. The chronological frameworks are applicable to the end of the 19th century and the first half of the 20th century, the period after the First World War, when the local homesteads and educational establishments were destroyed, trenches, pillboxes, fortifications and dugouts were created, and the narrow-gauge railroad was built.

The topicality of the work is related to exploration of the military heritage, identification of the military objects in the nature, as well as the possibility of using the gathered information in building of tourist facilities.

Keywords: landscape, *the First World War, fortifications, homesteads, educational establishments, narrow-gauge railroad, pillboxes.*

SATURS

IEVADS.....	5
1. AINAVA KĀ MANTOJUMS – KARADARBĪBAS SEKU KULTŪRVĒSTURISKĀ NOZĪME MŪSDIENU AINAVĀ	7
2. 1. PASAULES KARADARBĪBA KĀ AINAVAS ATTĪSTĪBAS LŪZUMPOSMS EIROPAS UN LATVIJAS PIEMĒRĀ	11
2.1. Nozīmīgākie karadarbības iesaistītie reģioni un kara sekas Eiropā un Latvijā	12
2.2. Frontes līniju nozīme un militāro objektu morfoloģisks raksturojums karadarbības procesā	15
2.3. Kaujas un karadarbības stratēģiskās izpausmes Jēkabpils apkārtnē	17
3. MATERIĀLI UN METODES.....	20
4. 1.PASAULES KARA MILITĀRAIS MANTOJUMS JĒKABPILS NOVADĀ	22
4.1. Ierakumu līnijas jeb tranšejas.....	22
4.2. Uguns punkti	22
4.3. Karavīru apbedījumi	24
4.4. Šaursliežu dzelzceļš	28
5. 1. PASAULES KARA DARBĪBAS IETEKME UZ AINAVAS VEIDOŠANOS JĒKABPILS NOVADĀ	30
5.1. Lauku apdzīvojuma izmaiņas un sētu mikro - vēsture.....	30
5.2. Šaursliežu dzelzceļa militārā un civilā nozīme	34
5.3. Nopostītās skolas	37
5.4. Dignājas muižas postījumi.....	40
5.5. Ietekme uz arheoloģiskajiem pieminekļiem	41
6. 1. PASAULES KARA DARBĪBAS AINAVAS MANTOJUMA POTENCIĀLS TŪRISMA ATTĪSTĪBĀ JĒKABPILS NOVADĀ.....	43
SECINĀJUMI.....	46
PATEICĪBAS	49
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI.....	50
PIELIKUMI	54

IEVADS

Ainava ir telpa, kurā atspoguļojas dažāda mēroga procesi, bet vienlīdz ainava pati ir procesu un notikumu rosinātāja un veidotāja (Zariņa, 2010). 20.gadsimta laikā ir veidojušies specifiskas karadarbības ietekmētas ainavas mūsdienās – militārā mantojuma ainavas, kurās tiešākā vai mazāk tiešākā veidā lasāma 20. gadsimta sarežģītā vēsture. 1. Pasaules kara militārā mantojums ir labi izpētīts un apzināts daudzviet – Eiropā (Allcorn, 2003), savukārt Latvijā veikti pētījumi tikai Rīgas apkārtnē, tāpēc bakalaura darbs ir veltīts 1. Pasaules kara militārā mantojuma apzināšanai un mantoto karadarbības ainavu izmaiņu izvērtēšanai. Latvijai nozīmīgā karadarbības reģionā – Jēkabpils apkārtnē.

Visā Eiropā, arī Latvijā, 1. Pasaules karš bija raksturojams kā ilgs pozīciju karš, kura rezultātā fronte nostiprinājās darbības teritorijā ilglaicīgi, eventuāli izmainot ainavu. Nozīmīgākie militārā mantojuma objekti ir ierakumu līniju fragmenti, ugunspunkti, šaursliežu dzelzceļi, zemnīcas, piemiņas vietas – karavīru apbedījumi.

Liela daļa Jēkabpils novadā dzīvojošo cilvēku joprojām dzīvo saskarē ar objektiem, kas ir saglabājušies no 1. Pasaules kara. Tika nopostītas viensētas un sabiedriskās iestādes, kuras mūsdienu ainavā mantotas „atmiņu vietas”, jo redzami vien veci koku stādījumi un akmens krāvumi, lineāras koku rindas gar vecā šaursliežu dzelzceļa līniju, veidojot teritorijas kultūrvēsturisko vērtību.

Apritot 100 gadiem kopš 1. Pasaules kara beigām, šobrīd sabiedrībā aktuāla kļūst interese par šiem notikumiem un to ietekmēm, tāpēc militārajiem objektiem tiek pievērsta arvien lielāka tūristu un zinātnieku uzmanība. Lokalizējot un aprakstot militāros objektus, tos būs iespējams apsaimniekot un aizsargāt kā unikālus kultūras pieminekļus. Savukārt kontekstualizējot tos vietu veidošanās aspektā iespējams iegūt pilnīgāku izpratni par Latvijas ainavai nozīmīgiem notikumiem un to izpausmēm noteiktās teritorijās.

Bakalaura darba mērķis ir lokalizēt un izvērtēt 1. Pasaules kara objektus kā kultūrainavas mantojumu Jēkabpils novada ainavā.

Darba uzdevumi:

1. Veikt zinātniskās literatūras pētniecību par 1. Pasaules kara norisi Jēkabpils novadā un militārās ainavas mantojumu analīzi;

2. Inventarizēt militārā mantojuma elementus Jēkabpils novadā, un analizēt tos ainavas veidošanās kontekstā Kalna, Leimaņu, Ābeļu, Dignājas, Dunavas un Rubenes, Zasas pagastu piemērā;
3. Apzināt Jēkabpils novada iedzīvotāju atmiņas par ainavas pārveidošanu 1. Pasaules kara laikā un pēc tā;
4. Izvērtēt militārā mantojuma potenciālu novada tūrisma attīstības kontekstā.

Darbs sastāv no sešām nodaļām, kurās izklāstīts par militāro mantojumu Jēkabpils novadā un mantotajām karadarbības ainavām, kuras saglabājušās mūsdienās. Bakalaura darbā ir 54 lapas (80 lapas ar pielikumiem), 40 attēli, astoņas tabulas, 11 kartes.

1. AINAVA KĀ MANTOJUMS – KARADARBĪBAS SEKU KULTŪRVĒSTURISKĀ NOZĪME MŪSDIENU AINAVĀ

Viss mums redzamais ainavā ir pagātnes, kā arī tagadnes liecinieks. Taču ainava ir ne tikai bijušās un agrākās darbības produkts, bet arī tajā nepārtraukti noris dažādi procesi, tā atrodas nemitīgā attīstībā, kas vērsta uz nākotni (Melluma u.c., 1992). Katra mums redzamā ainava sastāv no stabiliem elementiem un mainīgiem elementiem. Tā ir arī vecā un jaunā sakopojums. Ainava ir telpa, kuru piepilda cilvēku atmiņas un cilvēku sajūtas, kā arī emocijas (Zariņa u.c., 2013).

Viens no veidiem kā „domāt” par ainavu ir uztvert to kā sistēmu, kas sastāv no vairākiem ainavu veidojošiem elementiem. Piemēram, kā elementus mēs varam uztvert lauku robežas, parces, kuras kombinējas dažādos veidos. Formas no dažādām komponentēm, un ceļš kā to savienotājs ar citām ainavu veidojošajām komponentēm. Komponentes nosaka vēsturiskās ainavas raksturīgās pazīmes, kuras definē vispārēju vēsturiskas ainavas tipu (Rippon, 2004). Vēsturiskās ainavas komponentes ietver sevī apmetnes, komunikācijas elementus – kanālus, ceļus, upes, lauku sistēmas, pļavas, meža zemes, „atņemtās” zemes, industriālus kompleksi, atvērtus ūdeņi, kas ietekmējuši ainavas izskatu, dažādas militāras būves un militāras nozīmes vietas, rekreācijas zonas (Rippon, 2004). Vēsturiskās ainavas Latvijā nav radījusi mūsdienu sabiedrība, bet gan vēstures mijiedarbība ar iedzīvotājiem (Melluma, 1992). Mūsdienu ainava ir fundamentāls mantojums, tāpēc ir nepieciešams apzināt un izpētīt ainavā redzamās vērtības. Atsevišķu elementu izmaiņas kopumā var radīt redzamas ainavas pārmaiņas, vai arī būtiski to neietekmēt. Daudzas vēstures liecības atrodas pašu cilvēku acu priekšā. Tā ir viņu ikdiena. Vēsture atrodas dažādos ainavas elementos, laikos un notikumos, kas skāruši sabiedrību (Zariņa u.c., 2013). Šāda situācija, laikam ejot, ir izveidojusies arī Latvijas teritorijā. Cilvēku ikdienā vēsture un pagātne ir neatņemama sastāvdaļa, kas mijas ar mūsdienām un veido arī kultūrainavu. Šī vēstures un mūsdienu mijiedarbība atspoguļojas arī pētāmajā teritorijā – Jēkabpils novadā –veidojot kultūrainavu.

Ja runā par kultūrainavas kontekstu, tad UNESCO definētais termins „*kultūrainava*” ietver sevī dažādas savstarpējas mijiedarbības starp cilvēka prātu un dabisko vidi (Cultural landscape, bez dat.). Ainavā pastāvošie elementi ar laiku kļūst sabiedrībai svarīgiem, līdz ar to tie iegūst kultūras pieminekļa statusu.

„Kultūras pieminekļi ir kultūrvēsturiskā mantojuma daļa – kultūrvēsturiskās ainavas un atsevišķas teritorijas. Senkapi, kapsētas, parki, vēsturisku notikumu norises un ievērojamu

personu darbības vietas, kā arī atsevišķi kapi, ēku drupas un atsevišķas ēkas, mākslas darbi, iekārtas un priekšmeti, kuriem ir vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība un kuru saglabāšana nākamajām paaudzēm atbilst Latvijas valsts un tautas, kā arī starptautiskajām interesēm (Stūre, 2004)”. Daudz ir rakstīts, citiem nesaprotams un grūti definējams ar definīciju „kultūras mantojums”. Tās ir daudz izmantotas, bet grūti aprakstāmas. Priekšstats par „kultūru” un „mantojumu” ir individuāli pieejams un dažādi interpretējams (Forrest, 2010). Kultūras mantojuma sakarā ir veikti dažādi pētījumi arī pasaulē. Piemēram, Alana R.H. Beikera grāmatā *Geography and History* aprakstīts par Terija Džordana pētījumu par Teksasas kapsētām. Šī kultūras ainavas daļa tika raksturota kā „kultūras mantojums”. Šādu pētījumu starpā dominē ainavas jēdziens kā specifiski reģioni vai apgabali, kuros mūsdienu ainavā iekļaujas nozīmīgas pagātnes iezīmes, kas saglabājušās kā kultūras mantojums, relikvijas. Arī Eiropas kontekstā ir bijuši šādi pētījumi par pagātnes relikvijām ainavā, piemēram, pamestie ciemati, viensētas, kapsētas un citi. Šīs individuālās ainavas formas nepieciešams izpētīt, analizēt un izskaidrot gan to izcelšanos, gan vēsturisko nozīmīgumu, gan iemeslus, kāpēc šīs iezīmes ir saglabājušās arī mūsdienu ainavā. Šīs ainavas iezīmes ir kļuvušas par vēsturisko un ģeogrāfisko pētījumu objektiem (Baker, 2003).

Bakalaura darba pētnieciskās daļas ietvaros kapsētas tika lokalizētas un pētītas ainavas ietvaros, kuras daudzviet jau izzudušas no kopējās ainavas. Šie apbedījumi pakļauti laika un cilvēka ietekmei. Vienā no neseniem pētījumiem par „tagadnes vēsturisko ģeogrāfiju” aspektiem, Alana R.H. Beikera grāmatā *Geography and History* aprakstītajā Nualas Džonsones (Nuala Johnson, 2000) pētījumā, kur apskatījusi dažus no vēsturiskā mantojuma pētījumu teorētiskajiem, morālajiem un praktiskajiem jautājumiem. Viņa koncentrējas divām tēmām: vispirms viņa analizē kolektīvo un publisko piemiņu un piemiņas vietu ainavu izveidošanos pēc 1. Pasaules kara, it īpaši analizējot divu autoru pētījumos aprakstītās angļu piemiņas ainavas; daudzos memoriālus un kapsētas, kas izveidotas gar Rietumu frontes robežu Beļģijā un Francijā (līdz 1930. gadam tur bija apmēram 900 šādas kapsētas ar vairāk nekā 540000 kapu pieminekļiem). Otrkārt, Džonsone pievēršas diskusijām par pagātnes iezīmēm, kas izpaužas vēsturiskā mantojuma tūrisma jomā, analizējot īru pētījumu par izaicinājumiem un iespējām vēsturiskā mantojuma vietu sakarā. Viņa analizē saikni starp vēsturisko mantojumu un nacionālās identitātes veidošanos un apšaubāmo atšķirību starp „patieso vēsturi” un „izdomāto vēsturi”, kā arī tās problēmas, kas rodas, cenšoties pārnest pagātņi uz mūsdienām un tās interpretāciju un aizsardzību (Baker, 2003).

Kas attiecas uz kultūras pieminekļu aizsardzību Latvijā, tad 1923. gadā tika pieņemts *Likums par pieminekļu aizsardzību*. Balstoties uz šo likumu par kultūras pieminekļiem varēja

atzīt kauju un kapu vietas, citas teritorijas, ar kurām saistīti vēsturiski notikumi (Latvijas Vēstnesis, 1923). Savukārt mūsdienu Latvijas Republikas kultūras mantojuma aizsardzībai šobrīd tiek pievērsta liela nozīme. To nosaka Ministru kabineta noteikumi Nr. 474, punkts 4.1., kas nosaka, ka militāra rakstura būves pieder pie kultūras mantojuma (Noteikumi par pieminekļu..., 2003). Latvijas Republikā galvenā atbildīga institūcija, kas sagatavo aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstus ir Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija (Stūre, 2004, 59. lpp.).

Tā kā *Likumā par pieminekļu aizsardzību* minēts, ka pie kultūras pieminekļiem pieder kauju vietas, tad var minēt, ka Latvijas teritorija atradās 1. un 2. Pasaules kara aktīvajā kauju darbību zonās, kas noteikti ietekmējis zemes virspusi un ainavu kopumā (Urtāns, 2005, 97. lpp.), līdz ar to radot jaunu kultūrainavu un dažādu militāra rakstura būvju atzīšanu par kultūras pieminekļiem. 1. Pasaules kara laikā stratēģiski svarīgās būves tika būvētas reljefa paaugstinājumos. Piemēram, izdevīgā reljefa dēļ, pilskalnus, kuri arī ir mūsdienās kultūras pieminekļi, izmantoja kā izdevīgas vietas, kur ierīkot dažādus militāros objektus. „Abu karojošo pušu frontes līnijās un to aizmugurēs tika izbūvēts milzīgs, šobrīd praktiski neapvertts daudzums dažāda apjoma militāra rakstura būvju (Urtāns, 2005, 97. lpp.)”.

Kultūras un dabas telpa jeb ainava ir visa apkārtējā vide, kurā sabiedrība strādā un dzīvo, kā arī ierodas to apskatīt kā tūristi vai ceļotāji (Zariņa u.c., 2013). Arī darbā pētāmajā teritorijā atspoguļojas cilvēku ikdienas dzīve, kas cieši saistīta ar apkārtējo dabu. Jēkabpils novads atradies 1. Pasaules kara zonā, kas atstājis ietekmi uz novada cilvēkiem un ainavu kopumā. Dzīvojot, strādājot, ejot mežā, iedzīvotāji bieži sastopas ar militāra rakstura lietām un būvēm, kas neizbēgami ir atrodamas mūsdienu ainavā. Militāro būvju izvietojumu vēsturiski ietekmēja arī teritorijas dabas apstākļi – upes, purvi, pauguri, gravas, jo to atrašanās vieta noteica 1. Pasaules kara militārās darbības – gan kā karošanas mērķi, gan kā militāru būvju izvietojuma iespējas, līdz ar to tas ietekmēja arī ainavā esošos elementus.

Karš konkrētai, neskartai teritorijai ir bijis kā krass pagrieziena punkts, jo teritorija pēc karadarbības vairs nekad nebūs ar agrāko veidolu. Teritorijās, kurās atradās lielas meža platības, kokus izcirta, jo bija nepieciešami būvmateriāli tranšeju, zemnīcu, šaursliežu dzelzceļu pamatu būvniecībai un nostiprināšanai, kā arī pārredzamībai. Meži tika izpostīti kauju laikā. Iespējams, ka tie tika saspridzināti. Tāpat var runāt arī par mežos un pļavās esošajiem dzeloņdrāšu posmiem un veselīgiem *rituļiem*. Jo īpaši tas redzams meža malās un pļavās, kur redzamas šis karā tik ļoti nepieciešamais izejmateriāls, bet kas mūsdienās atstājis redzamas pēdas, kā arī nenoliedzami apgrūtinājis lauksaimniecības darbus un zemes

iekopšanu arī pēckara gados. Daudzus mežus vēlākajos gados izcirta, lai sabojāto koku vietā izveidotu jaunaudzes. Mūsdienās Jēkabpils novada teritoriju, kura atradās karadarbības zonā, apsaimnieko Latvijas Valsts meži – Sēlijas virsmežniecība. Par 1. Pasaules karu liecina tikai atsevišķi, veci koki, kuri mijās ar jaunām, apmēram 30 – 60 gadīgām koku platībām. Vecie koki kalpo kā laika liecinieki, jo saglabājušies līdz mūsdienām. Ainaivā tie ir kā zudušo mājvietu simboli, kuri mijas kopā ar māju drupām, pagrabiem, akām un citiem elementiem.

1.1. attēls **Fronte pie Daugavpils** (Latvijas Kara muzeja fonds 2 - 39529 - 2478 - FN-5)

2. 1. PASAULES KARADARBĪBA KĀ AINAVAS ATTĪSTĪBAS LŪZUMPOSMS EIROPAS UN LATVIJAS PIEMĒRĀ

Pirmais pasaules karš Eiropā sākās 1914. gada 1.augustā. Kara sākumā Eiropa bija uz attīstības sliekšņa, tāpēc daudz runāts par 1. Pasaules kara ieganstiem un cēloņiem (Siņicins, 1999).

20. gs. sākumā Eiropā izveidojās divas galvenās, Eiropu kontrolējošās savienības, kuru mērķis bija sadalīt Eiropu. Trejsavienība radās 1882. gadā, kad šajā savienībā apvienojās Vācija, Austroungārija, Itālija. Šī savienība bija vāja, tāpēc Austroungārija centās pierādīt savu ietekmi Balkānu reģionā. Pašas Vācijas mērķi bija saistīti ar koloniju paplašināšanu (Siņicins, 1999).

Pieaugot Vācijas rūpniecībai un militārajai attīstībai, Francija uzsāka sabiedroto meklēšanu, lai izveidotu savienību, kas mazinātu Vācijas ietekmi. 1894. gadā Francija un Krievija kļuva par sabiedrotajiem. Vēlāk šai savienībai pievienojās arī Lielbritānija, kuru uztrauca Vācijas impērijas straujā attīstība, un aktuāls kļuva Lielbritānijas koloniju jautājums Āfrikā. Līdz ar to Francija, Krievija un Lielbritānija noslēdza 1907. gadā izveidoja Antanti (Siņicins, 1999).

Kauju plānošana viens no nozīmīgākajiem faktoriem bijis ģeogrāfiskais novietojums. 1914. gada vasarā miljoniem Eiropas karavīru uzsāka karu, kas aizsākās ar konfliktu Balkānu reģionā, pēc tam Eiropas rietumu daļā. 1. Pasaules kara kaujas bija asiņainākās kādas pasaule bija redzējusi. Pirmās kaujas norisinājās Marnē, kad Vācija iebruka Francijā. Līdz ar to Eiropā sākās tranšeju karš, kurš pasaulei mūsdienās asociējas ar 1. Pasaules karu. Šajās kaujās vācieši apzinājās, ka būs neiespējami uzvarēt frančus rietumu frontē, bet krievus austrumos, jo franču armija bija izbūvējusi spēcīgus nocietinājumus gar Vācijas – Francijas robežu. Tālāk vācieši mēģināja *ienākt* Francijā caur Beļģiju. Vāciešiem ienākot Francijā, briti un franči apturēja vāciešus, tomēr vāciešiem izdevās pakļaut lielu daļu Francijas teritorijas savā kontrolē. Sākot no Šveices līdz Beļģija dienvidu daļai un Ziemeļu jūrai, izveidoja garas tranšeju līnija. Šādi izveidojās četrus gadus ilgā Rietumu fronte (Hamilton, 2004).

Kad vācieši ieņēma Franciju, Krievijas impērija apsolīja frančiem, ka okupēc vāciešu austrumu rajonus – Austrumprūsiju – kā arī Austroungāriju. Ja runā par austrumu fronti, tad cīņas notika starp Krievijas impēriju kopā ar Franciju pret Vāciju. Austrumu frontē tranšejas bija izvietotas tūkstošiem kilometru garās joslās (Hamilton, 2004).

Eiropā smagākās cīņas notika pie Verdenas pilsētas Francijā, kas bija cilvēku zaudējumu ziņā ilgākā un garākā kauja. Kaujas norisinājās starp frančiem un vāciešiem (1916. gada 21. februāris līdz 1916. gada 19. decembris). Vēl pie lielākajām kaujām 1. Pasaules karā jāpiemin kaujas pie Sommas upes Ziemeļfrancijā, kur kaujas notika starp vāciešiem un britiem, ilgstošā pozīciju karā Rietumu frontē. Šī kauja noslēdzās ar zaudējumiem abām armijām, jo pieaugot tehnoloģijām, kaujās lietoja indīgās gāzes, kā arī tankus (Robertshaw, 2006).

Latvijas teritorijā nozīmīgākās 1. Pasaules kara kaujas bija Ziemassvētku kaujas, kas bija plānotākās un lielākās Cariskās Krievijas armijas kaujas Ziemeļu frontē. Kauju mērķis bija pārraut vāciešu izveidoto fronti Tīreļpurvā, vēlāk atbrīvot Jelgavu un sākt Kurzemes atbrīvošanu no vāciešiem. Vācieši arī šajā teritorijā bija spēcīgi nocietinājušies, jo Tīreļpurva teritorijā atradās tādas vietas kā Ložmetējkalns, Mangaļi, kurās bija izveidotas gan ierakumu līnijas, ugunspunkti, nocietināti vaļņi. Lielākie uzbrukumi vāciešu nocietinājumiem notika 1916. gada 23. decembrī, kad Krievijas armija un 3. Sibīrijas strēlnieku divīzija centās ieņemt Ložmetējkalnu. To izdevās ieņemt latviešu strēlniekiem 25. decembrī, līdz ar to vācieši pameta savus nocietinājumus Ložmetējkalnā (Ciganovs, 2001).

2.1. Nozīmīgākie karadarbības iesaistītie reģioni un kara sekas Eiropā un Latvijā

Pirmais Pasaules karš uzskatāms kā krass lūzumpunkts, kas ietekmēja kopumā visu Eiropu. Līdz ar to karadarbībā skara arī civiliedzīvotājus. Karš piespieda miljoniem nevainīgu Eiropas iedzīvotāju pamest mājas. Bēgļu gaitās devās gan vienkāršie strādnieki, gan zemnieki, gan inteliģence.

1914. gada augustā, kad Krievija okupēja Austrumprūsiju, kopumā apmēram 1 miljons iedzīvotāju pameta savas mājas. Pirms tam, vāciešu okupētajā Beļģijā un Ziemeļfrancijā, bēgļu kustība jau bija aizsākusies. Tāpat aizsākās bēgļu plūsmas Polijā, Lietuvā, Ukrainā un Latvijā. Daudzus no iedzīvotājiem izmitināja pie rietumu robežām. Līdz ar to, kad iebruka vācieši, daudzus no bēgļiem, krievu okupētajās teritorijās apsūdzēja par sadarbību ar vāciešiem. Šos bēgļus izsūtīja uz Krievijas iekšējiem rajoniem (Gatrell, bez dat.).

Frontes Latvijas teritoriju sasniedz 1915. gadā, tāpēc 1915. gads bija bēgļu plūsmas aizsākums Kurzemē un Zemgalē.

Kā piemēru var minēt Kurzemi. „Liela daļa cilvēku, kurus ietekmēja karadarbība, devās bēgļu gaitās. 1915. gada 17. aprīlī Krievijas armijas augstākais virspavēlnieks lielkņazs Nikolajs Nikolajevičs pavēlēja 24 stundu laikā evakuēt no Lietuvas un Kurzemes visus ebrejus. Obligāti bija jādodas prom karadienestam padotajiem vīriešiem (18 – 45 gadu vecumā), pārējiem vajadzēja vadīties no militāro instanču un civilās varas rīkojumiem un

2.1.1. attēls Vācu blindāža, kas palikusi pēc kara, pielāgota dzīvošanai nabadzīgai ģimenei Dignājas pagastā. Jēkabpils apriņķis 1920. (LNALVKFFDA, 1.f., 30989N.1.)

norādījumiem. Ļaužu prātus satrauca pavēles nopostīt laukus, likvidēt iedzīvi. Karaspēks atkāpjoties dedzināja dzīvojamās un saimniecības ēkas, nobradāja tūrumus. Kurzemnieku masveida bēgšana ienaidniekus neapmierināja. Vairākos gadījumos vācu izlūki apdzina bēgļu barus un piespieda tos griezties atpakaļ. Vācieši nevēlējās palikt bez vietējā darbaspēka (Bērziņš, 1987)”.

„Sekoja nākamais bēgļu uzplūds. Bēgļi un piespiedu kārtā evakuētie devās galvenokārt Rīgas virzienā. Rīgā iekārtoja apmešanās vietas un patversmes vairākiem tūkstošiem cilvēku. Tūkstošiem cilvēku devās prom no Kurzemes. Daļu bēgļus evakuēja pa dzelzceļu. Vilcienu sastāvi no Liepājas, Ventspils, pēc tam Auces, Jelgavas un Tukuma Rīgā pienāca pārpildīti. Rīgā iebraukušie trūcīgie bēgļi bija spiesti mitināties starp Daugavmalas tirgus būdām, pilsētas nomalēs (Bērziņš, 1987)”.

„No Rīgas apkārtnes bēgļi parasti virzījās uz ziemeļiem vai uz Pleskavas pusi. Kurzemes piekrastes zvejnieki cēlās pāri Rīgas līcim. Kolkasraga iedzīvotāji cēlās pāri uz Sāmsalu un Hāpsalu. Apmēram 23 tūkstoši bēgļu gaitās bija apmetušies Petrogradā, bet pāri par 27 tūkstošiem Pleskavas guberņā (Bērziņš, 1987)”.

„1915. gada vasaras beigās bēgļu gaitās nācās doties Augškurzemes – Ilūkstes un Jaunjelgavas apriņķu iedzīvotājiem. Bakalaura darbā pētāmā teritorija vēsturiski ietilpst šajos

apriņķos. Pārcēlušies pāri Daugavai, viņi ieplūda Dienvidvidzemē. Vēlāk, 1916. gada aprīlī, bēgļu atgriešanās karadarbības joslā, pat tuvākajā aizmugurē netika pieļauta. Bija tomēr izņēmumi; Jēkabmiesta (tagadējā Jēkabpils) apkārtnē vēl 1916. gada vasaras otrajā pusē bēgļi drīkstēja atgriezties, gan tikai ar attiecīgā korpusa štāba atļauju. 1916. gada augustā kara apstākļu dēļ dzīves vietu mainījuši ap 760 tūkstoši latviešu. Tas uzskatāms par tolaik no Latvijas izbraukušo maksimālo skaitu (Bērziņš, 1987)”. 1. Pasaules karš Austrumeiropā beidzās 1918. gada 3. martā, bet Rietumeiropā 1918. gada 11. novembrī. Taču Latvijas teritorijā iedzīvotāji vēl masveidā nevarēja atgriezties, jo no 1918. gada nogales līdz 1920. gadam Latvijas teritorijā notika Brīvības cīņas. Bēgļu atgriešanās no Krievijas bija iespējama tikai pēc Latvijas Republikas un Padomju Krievijas miera līguma noslēgšanas. Līdz 1928. gada 1. septembrim Latvijā bija pārbraukuši 236 229 Latvijas iedzīvotāji. Visaktīvākā reevakuācija noritēja 1921. gadā 19 788 tūkst. (Izglītība, 1990).

Atgriežoties Latvijā viena no lielākajām problēmām bija saistīta ar cilvēku izmitināšanu. Iedzīvotāju saimniecības, kuras bija skārušas karadarbība, bija izpostītas. Meklējot mājvietu, cilvēki izmantoja pamestos nocietinājumus, pielāgoja zemnīcas kā pagaidu dzīvesvietu, kas dažviet bija vienīgais iespējamais patvērumš.

2.2. Frontes līniju nozīme un militāro objektu morfoloģisks raksturojums karadarbības procesā

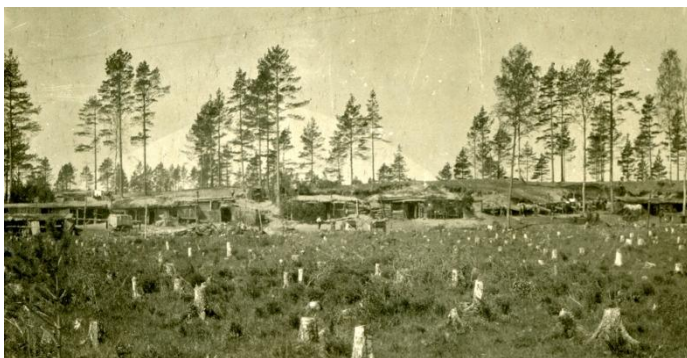
Militārais mantojums joprojām pilnībā nav apzināts un sabiedrībai maz zināms par to. Vairāk pieejama informācija par 2. Pasaules karu, kas attiecinām tieši uz Latvijas teritoriju. Taču salīdzinoši maz sastopama informācija un pieejami materiāli par 1. Pasaules kara militāro mantojumu Latvijas teritorijā, kas attiecas uz lauku reģioniem, kur notikušas dažāda rakstura kaujas. Daudz plašāka informācija pieejama par Rīgas un Tīreļpurva apkārtni, kurā 1. Pasaules kara laikā karoja Krievijas impērijas 12. armija, kuras sastāvā bija iekļauti arī latviešu strēlnieku pulki. Viens no mūsdienu Latvijā redzamākajiem piemēriem ir Ziemassvētku kauju muzejs Jelgavas novada, Valgundes pagasta „Mangaļos”, kur rekonstruēti Baltijas reģionam unikāli 1. Pasaules kara lauka fortifikācijas elementi, kas saistīti ar Ziemassvētku kaujām 1916. - 1917. gadā (Ziemassvētku kauju muzejs, bez dat.).

Kopumā vērtējot mūsdienās ainavā redzamo militāro mantojumu, periods starp 1914. – 1918. gadu bija piemērots jaunām inovācijām militārajā mākslā, piemēram, artilērija iedalījās divās daļās – lauka un smagā artilērija. Ieroču šķiras visās Eiropas armijās var iedalīt artilēristos, kājniekos, kavalērijas karaspēka daļās. Tomēr šeit var redzēt atšķirību detaļās un kvalitātē, galveno tehnoloģiju attīstībā un taktikā. Katrs jauns nocietinājumu veids bija unikāli projektēts (Griffith, 2004). Nocietinājumu pirmā līnija sastāvēja no grūti caurejamām dzeloņdrāšu līnijām, kuras bija izvietotas divās rindās, aiz tām sekoja pirmā tranšeju līnija, kuru raka, lai veidotu aizsardzību, bet tomēr tās nebija tik stipras, lai izturētu tiešas apšaudes no artilērijas. Otrā tranšeju līnija tika veidota zem zemes, apmēram 15 -20 m dziļumā. Tās bija iespējams iznīcināt ar ugunsmetējiem. Trešā tranšeju līnija kalpoja rezervei un frontes līniju apgādei ar munīciju un pārtiku, kā arī atkāpšanās ceļam, ja pirmās līnijas tika iznīcinātas. Frontes līnijas apgādāšanai izmantoja šaursliežu dzelzceļus, jo tie bija piemēroti ātrai uzstādīšanai, demontēšanai un pārvietošanai uz citu karadarbības zonu. Nocietinājumu sistēmā aiz otrās tranšeju līnijas tad arī tika izvietoti ugunspunkti, kurus izmantoja šaušanai ar ložmetējiem. Apmēram 10 km aiz tranšeju zonas izvietoja smago artilēriju ar lielgabaliem (The Machine Gun..., bez dat.). Blokmājas jeb blokhauzi (*blockhaus no vācu val.*) tika būvētas un izmantotas vācu armijas ilglaicīgam uzbrukumam, kas nostiprinājās vairākus gadus vienā teritorijā. Vācieši taktiski izplānoja piemērotākās vietas reljefa paaugstinājumos, kur izvietot tranšejas un ugunspunktus, jo salīdzinoši ar britu un franču armijām, kuri dzīvoja daudz sliktākos apstākļos, vācieši militārajai būvniecībai izmantoja izdevīgākās vietas (Oldham, 2011). Ēku sienas tika būvētas no betona blokiem, tāpat arī jumts, kurš tika

sastiprināts ar metāla konstrukcijām. Tās cēla tā, lai tas pēc iespējas veidotu monolītu būvi (Griffith, 2004). Sākotnēji radās paša nocietinājuma būves veidols, bet, tikai laukam ejot, tas ieguva noteiktu terminu. Latviešu valodas terminoloģijā nav ieviesta konkrēta šo militāro būvju definīcija, tāpēc tulkojot no krievu valodas (dots - долговременная огневая точка) (Панкцен, 1937), lieto terminu ilglaicīgs ugunspunkts (*pillbox no angļu val.*), kas izmantots arī šajā darbā. Jāpiemin tas, ka ilglaicīgie ugunspunkti kalpoja tikai un vienīgi ložmetēju novietošanai un šaušanai. Šīs betona būves neizmantoja dzīvošanai. Vācu armija 1. Pasaules

2.2.1. attēls Vācu armijas zemnīcas. Ložmetējkalna piemērs (Latvijas Kara muzeja fonds, 22113 - 11557 (49) FT.)

2.2.2. attēls Krievu armija Ložmetējkalnā (raksturīgās ainavas piemērs) (Latvijas Kara muzeja fonds, 2 - 4006 - 289 FT.)

uzsāktas būvēt 1915. gadā, iekļaujot dažādas patvertnes (blindāžas) frontes līnijas uzbūvē. Pretošanās frontes līnijās notika ilglaicīgi. Šāda franču armijas visspēcīgākā nocietinājumu sistēma pasaulē, 1. Pasaules kara laikā būvētā „Douamont”, atrodas Francijā, blakus Verdenas pilsētai (Griffith, 2004). Jāpiemin, ka gar Francijas, Vācijas, Beļģijas robežu, 2. Pasaules kara laikā tika izveidota Mažīno (*Maginot line*) līnija. Tipisks Mažīno līnijas artilērijas kazemāta bloks, kurš veidots no 6 betona daļām. Šajos nocietinājumos atradās ložmetēji, kuri bija vērsti

kara laikā izvēlējās būvēt zemnīcas reljefa paaugstinājumos. Tās izbūvēja no baļķiem, apslēpjot būves ar zemes un velēnu kārtām.

Abām karojošajām pusēm bija redzamas atšķirības nocietinājumu būvniecībā. Cariskās Krievijas armija nocietinājumus būvēja salīdzinoši klajā vietā, kur pār teritoriju nedominē koku apaugums.

Piemēram, Jēkabpils novada Ābeļu pagasta teritorijā, kā arī citur, kokus izmantoja nocietinājumu būvēšanai.

Kā piemēru militāro tehnoloģiju attīstībā var minēt 1916. gada februāri, kad vācieši uzsāka plānot ofensīvu pret Verdenas pilsētu Francijā. Tranšejas bija pagaidu fortifikācijas sistēmas šīs pilsētas apkārtnē, kuras tika

uz pretinieku tranšejām (Allcorn, 2003). Vēl viens no iespaidīgiem 2. Pasaules kara līniju nocietinājumiem atrodas Somijā, Karēlijas pussalā, kas savienoja Lādogas ezeru ar Somu līci. Mannerheima līnija tika būvēta no 1920. – 1924. un 1932. – 1939. gadam, ar mērķi Ziemas karā aizsargāties no Sarkanās armijas uzbrukumiem (Irincheev, 2011).

1. Pasaules kara norises laikā vācieši deva triecienu Verdenai, jo īpaši izmantojot artilēriju. Uzbrukumos pirmoreiz izmantoja ugunsmetējus. Vāciešiem izdevās aplenkt teritoriju ap Verdenas nocietinājumiem, taču nespēja tos ieņemt. Franču armija atguva zaudēto decembrī (Griffith, 2004).

Daudzreiz lielāka attīstība kara tehnikā un aizsardzībā notika kaujā pie Sommas pilsētas Francijā. Britu armijai, uzbrūkot vāciešiem, nācās sastapties ar vācu armijas uzlabojumiem karalaukā. Vācieši izmantoja tranšejas, kuras bija izbūvētas lielā dziļumā, ieslīpi virsējām tranšejām, jo *vieglie nocietinājumi* bija ātri iznīcināmi. Šīs dziļākās tranšejas veda uz pazemes patvertnēm (*Hangstellung*), kuras tika izveidotas apmēram 20 m dziļumā. Lielais karaspēks šīs pazemes patvertnes varēja izmantot atpūtai un tālāko uzbrukumu izstrādei. Kā jauninājumus ieviesa mīnmetējus, sprostugunis. Pirmo reizi 1916. gada septembrī kaujās pie Sommas, Lielbritānijas armija izmantoja tankus. To galvenais uzdevums bija aizsardzības līniju pārraušana, lai atbrīvotu ceļu kājniekiem (Tanks, bez dat.).

2.3. Kaujas un karadarbības stratēģiskās izpausmes Jēkabpils apkārtnē

Astoņus mēnešus pēc 1. Pasaules kara sākuma (1. augusts 1914. gads) frontes darbība pārcēlās uz Baltijas telpu. Galvenais trieciena virziens tiek vērsts Šauļu un Liepājas virzienā. 1915. gada 1. maijā vācu Austrumu frontes virspavēlnieks ziņoja par Šauļu ieņemšanu. Tālākais mērķis bija Liepājas ieņemšana. 1915. gada 3. maijā tika izvērsta ofensīva Liepājas virzienā. Visā Kurzemes - Lietuvas frontē pret vācu 5,5 kājnieku un 3,5 jātnieku divīzijām atradās apmēram 8 - 9 krievu kājnieku un 4,5 jātnieku divīzijas. 25. maijā Viļņas ieņemšanai un satiksmes pārtraukšanai starp Iekškriviju, Daugavpili, Rīgu vācieši nodibināja jaunu Nemunas armiju (Andersons, 1967, 52. lpp.).

Pēc Jaunjelgavas un Lielvārdes placdarma zaudēšanas kaujas pārcēlās Jēkabpils virzienā. Pēc sešu dienu ilgām, smagām kaujām 37. korpuss atkāpās no labi nocietinātajām

pozīcijām gar Lauces upes labo krastu un Daudzevas staciju. Šais kaujās vācieši zaudēja ap 800 karavīru, bet krievu karaspēka zaudējumi bija ap 500 karavīru.

Ja 1915. gada aprīlī krievu laikraksti Latviju vērtēja kā trešās šķiras kaujas lauku, tad rudenī krievu valdība jau centās noturēt Daugavas līniju par katru cenu.

Krievu armijā meklēja vainīgos Kurzemes zaudēšanā, atbrīvoja dažāda ranga komandierus. Neviens tomēr neminēja krievu armijas karavīru apātiju, ģenerāļa nespēju un nevēlēšanos nopietni cīnīties ar pretinieku, ko uzskatīja par pārāku, zemē, kuru uzskatīja par krieviem svešu (Andersons, 1976, 85. lpp.).

25. septembrī vācu augstākā virspavēlniecība pavēlēja sagatavoties ilgstošam pozīciju karam 400 km garā frontē no Berezinas ietekas Nemunā līdz Rīgas līcim. Tika būvētas ierakumu līnijas, betonēti ugunspunkti, izveidots šaursliežu dzelzceļš.

Kaujas turpinājās Piksteres upes virzienā. Šeit aizstāvējās krievu 240. Strēlnieku pulks, ģenerāļa Foka brigāde (12. strēlnieku pulks, 2. dragūnu pulks un 238. strēlnieku pulks). Viesītes upes ielejā 6. un 8. vācu kavalērijas divīzijas lika atkāpties par dažiem kilometriem kņaza Trubeckoja kavalērijas grupai. Pirmās atkāpās 60. divīzijas daļas, pēc tam arī ģenerāļa Foka brigāde, beidzamā uz Piksteres ezera rajonu atkāpās arī kņaza Trubeckoja kavalērijas grupa. Pēc kaujām pie Piksteres ezera un Vārenbrokas vācieši lika atkāpties 28. korpusam līdz Piksteres upei, un tas apstājās pie apdzīvotās vietas Iepukņiem. No tālākajiem uzbrukumiem pretinieka karaspēks atturējās, jo vācu lidotāji ziņoja, ka Jēkabpils apvidū pulcējās lieli krievu spēki, bet 7 kilometru gara karaspēka kolonna nāca uzbrukumā no Jēkabpils uz ziemeļrietumiem. Tā bija 1. Kaukāza strēlnieku brigāde no 19. armijas korpusa.

Vēlākie uzbrukumi Piksteres virzienā panākumus neguva, tie saplaka pret krievu armijas daļu sīksto aizsardzību. Vācu pavēlniecība uzbruka Jēkabpilij no citas puses. Tā sapulcināja pie Rubenes 2. kavalērijas divīziju un 23. kavalērijas brigādi no 8. kavalērijas divīzijas un uzbruka virzienā no Rubenes uz Zasu, kur atradās krievu 15. kavalērijas divīzija. Zasu ieņēma viegli, un pēc tam vācu 2. kavalērijas divīzija izvietojās gar Daugavu no Dvietes līdz Meņķiem, bet 23. brigāde tālāk līdz Vārzgūnes ezeram. Pārējās vācu 8. kavalērijas daļas viegli ieņēma Biržus.

27. septembrī vācu Nemunas armija pārsteidza Hindeburga pavēle ierīkot nocietinātas pozīcijas un pāriet uz pozīcijas karu. Tā vairāk kā divus gadus Jēkabpils ir piefrontes pilsēta. Vācieši, nespēdami to ieņemt, bez žēlastības apšaudīja pilsētu ar artilēriju un laiku pa laikam bombardēja no lidmašīnām.

Šo divu gadu laikā tad arī radušies betonētie ugunspunkti Biržu, Dignājas, Sēlpils, Viesītes apkārtnes mežos. Galvenokārt pēc krievu pavēlniecības iniciatīvas gandrīz katru dienu notikušas vietēja rakstura kaujas (Stalidzāns, 1988).

1. Pasaules kara karadarbība Jēkabpils apkārtnē norisinājās no 1915. gada pavasara līdz 1917. gada rudenim. Tāpēc šajā teritorijā noritēja ilgstošs pozīciju karš, kura rezultātā Jēkabpils novada teritorijā tika uzbūvētas ierakumu līnijas, ugunspunkti, šaursliežu dzelzceļš, zemnīcas.

3. MATERIĀLI UN METODES

3.1. Vieta

2009. gadā pēc administratīvi teritoriālās reformas tika izveidots Jēkabpils novads, kurš apvieno 7 Jēkabpils rajona pagastus - Ābeļu, Kalna, Leimaņu, Zasas, Rubenes, Dignājas, Dunavas. Jēkabpils novada kopējā platība ir 90409,7 hektāri, ģeogrāfiski novads atrodas Austrumlatvijas zemienē, Daugavas ielejas kreisajā krastā (Ziņas par pašvaldību, bez dat.).

Vēsturiski hronoloģiskie ietvari attiecināmi uz 20. gs. sākumu, 1. Pasaules karu 1914.-1918., kad Jēkabpils novada teritorija ietilpa Krievijas impērijas Kurzemes guberņas Frīdrihštates (Jaunjelgavas) (Gailīte, 2002) apriņķa Dignājas pagastā un Biržu pagastā.

3.2. Materiāli

Bakalaura darba izstrādes gaitā kā informācijas avoti izmantoti –

1. Zinātniskā literatūra par 1. Pasaules kara norisi Jēkabpils novada teritorijā, kā arī zinātniskā literatūra par ainavas pētījumiem, kas saistīti ar karadarbības ietekmi uz mūsdienu ainavu.
2. Bakalaura darba izstrādes gaitā, kas saistīts ar ainavas izmaiņām Jēkabpils novadā, tika izmantoti Latvijas Valsts vēstures arhīva fondu materiāli, LNA Latvijas Valsts kinofotofono dokumentu arhīva fotogrāfijas. Izmantotas arī Latvijas Kara muzeja fondu fotogrāfijas un zinātniskā literatūra par 1. Pasaules kara norisi gan Latvijas teritorijā, gan piemēri no avotiem par Austrumu un Rietumu fronti. Darbā izmantoti Jēkabpils novada Ābeļu novadpētniecības muzeja, Bērzgala pamatskolas, Dunavas pamatskolas un Dignājas pamatskolas muzeju materiāli, Kalna pagasta bibliotēkas novadpētniecības materiāli.
3. Izmantojot Latvijas Valsts vēstures arhīvā pieejamos kartogrāfiskos materiālus un LU GZZF WMS serverī pieejamos karšu slāņus (TOPO 75K Latvijas laika, TOPO 50 K Satelītkarte, TOPO 50K PSRS), kā arī Latvijas Kara muzeja kartogrāfiskos materiālus, tika veikta frontes līnijas noteikšana un ainavas izmaiņu salīdzināšana, kuras laikā tika

analizētas dažādu laiku topogrāfiskās kartes (1. Pasaules kara, Latvijas laika, kas attēlo pēc kara situāciju).

3.3. Metodes

Izstrādājot bakalaura darbu, tika izmantota ainavas lasīšanas pieeja (Zariņa, 2010), kuras laikā tika kartēti ainavas elementi (GPS Magellan Explorist) – militārā mantojuma objekti, veikta nopostīto, kā arī saglabājušos un atjaunoto ainavas elementu fotografēšana. Kopēja ainavas vizuālā novērtēšana, kuras laikā tika novērtēti 1. Pasaules kara nospiedumi Jēkabpils novada ainavā. Izmantojot kontenta analīzi, tika veikta laikrakstos pieejamās vēsturiskās informācijas analīze, kā arī Latvijas Valsts Vēstures arhīva un LNA Latvijas Valsts kinofotofono dokumentu analīze.

Bakalaura darba veidošanas gaitā veiktas intervijas, kurās piedalījās Jēkabpils novada iedzīvotāji. Šo interviju mērķis bija noskaidrot ainavas izmaiņas, kā arī tās izmaiņu vēsturisko kontekstu par militāro objektu izbūvi.

Izmantojot ESRI *ARCMAP 10* ĢIS programmu, tika izstrādāta 1. Pasaules kara militārā mantojuma karte. Kartes tapšanā tika izmantota Krievijas Rietumu daļas topogrāfiskās kartes karšu lapa *Jēkabpils*, kura izmantojot *ARCMAP* programmu, tika piesaistīta LKS – 92 koordinātu tīklam. Lai pēc iespējas precīzāk noteiktu ainavas izmaiņas, iegūtā informācija tika salīdzināta ar pēckara situāciju. Iegūto informāciju salīdzināju ar LU WMS Latvijas laika topogrāfisko karti, kā arī konkrētāk izmantoju Latvijas laika 1925. gada un 1934. gada topogrāfiskās karšu lapas. Lai veiktu secinājumu par izmaiņām apdzīvojumā, Latvijas laika topogrāfiskā karte tika salīdzināta ar TOPO 50K PSRS.

Lai kartogrāfiski attēlotu frontes līniju atrašanos pāri Jēkabpils novada teritorijai, frontes līniju *izvilšana* tika veikta izmantojot Mārtiņa Peniņa grāmatu „Pasaules karš 1914.-1918. Austrumu frontē”, kurā ievietota 1. Pasaules kara shēma par 1915. gada Krievijas un Vācijas armijas frontes līniju novietojumu Latvijas teritorijā.

Karšu veidošanai izmantotas: *Krievijas rietumu daļas topogrāfiskās kartes Jēkabpils*, kartes no LU WMS ORTOFOTO 4, TOPO 75K Latvijas laika *Latvijas armijas galvenā štāba topogrāfisko karšu mozaīka mērogā 1:75 000*, TOPO 50K *Bijušās PSRS armijas ģenerālštāba 42. sistēmas topogrāfisko karšu mozaīka mērogā 1:50 000*.

4. 1.PASAULES KARA MILITĀRAIS MANTOJUMS JĒKABPILS NOVADĀ

Mūsdienās Latvijas teritorijā atrodas vēl neapzināts daudzums visdažādāko militāro objektu. Konkrētāk bakalaura darba ietvaros tiek apzināts Jēkabpils novads, kuru 1. Pasaules kara laikā šķērsoja karojošo Vācijas un cariskās Krievijas armiju izveidotā fronte. Fronte Jēkabpils apkārtnē nostiprinājās 2 gadus, kas arī bija par iemeslu, lai izveidotu dažādus militārus nocietinājumus. Šobrīd mūsdienās Jēkabpils apkārtnē militārie objekti nav apzināti, bet tas ir viens no būtiskākajiem aspektiem, kas norāda uz ainavas unikalitāti un iespēju to pētīt nākotnē. Nākotnes ainavā tie ir nozīmīgi vēsturiski elementi, kuri sasaistot pagātņi un nākotni, kļūst nozīmīgi vietējiem iedzīvotājiem, veidojot vietas un reģionālo identitāti (Šķiņķis u.c, 2011).

4.1. Ierakumu līnijas jeb tranšejas

Ierakumu līnijas vai tranšejas (*trenches no angļu val.*) bija priekšējās līnijas frontē, kuras atradās visbīstamākajās vietās. Aiz ierakumu līnijām parasti atradās piegādes līnijas, treniņu vietas, darbnīcas, štābi. Šādi frontes elementi parasti tika izmantoti 1. Pasaules karā (In the trenches, bez dat.).

Šobrīd no ierakumu līnijām ir Jēkabpils novadā redzami tikai fragmenti, kuri atrodas kokiem apaugušos paaugstinājumos. Pārējie ierakumu posmi tika nolīdzināti, lai iekārtotu ganības un laukus. Tranšejas mūsdienu Jēkabpils novada ainavā redzamas gan Kalna, Leimaņu, Dignājas, Dunavas, Zasas, Rubenes, Ābeļu pagastā.

4.2. Uguns punkti

Šādas heksagonālas aizsardzības būves bija raksturīgas 1. Pasaules karam. Latvijas teritorijā īpaši uguns punktus izmantoja vācu armija. Militārajām būvēm ir sastopami dažādi būvēšanas veidi. Objekti varēja būt riņķveida, piemēram, Anglijā – Norfolkā, Suffolkā un Kentā. (Thomas, 2003). Uguns punkti jeb blokhauži tika izmantoti ne tikai Vācijas armijā, bet arī Francijas armijā. Šādi objekti sākotnēji celti no koka, bet vēlāk objektus būvēja izmantojot

4.2.1. attēls Ugunspunkts Jēkabpils novada „Virgulāni” (Foto autors K. Sēlis, 2012)

tikai betonu. Viens no piemēriem ir franču armijas būvētais blokhauzis Rietumu frontē (In the trenches, bez dat.).

Ugunspunkti tika izvietoti aiz otrās ierakumu līnijas. Būves priekšējā daļā bija izveidotas šāviņu bedres, bet būves sienas, kuras vērstas pret ienaidnieku pozīcijām, bloķētas ar dzeloņdrātīm. Ugunspunkti bija piemēroti apmēram 20 vīru izvietošanai. Katra

no šīm militārajām būvēm tika izbūvēta 800 m viena no otras (LVVA, 5434.f., 1.apr., 512.l., 362. lpp.). Kā pierāda esošā situācija dabā, tad Jēkabpils novada teritorijā tikai divi no ugunspunktiem atrodas apmēram 800 m viens no otra. Pārējie apzinātie piemēri atrodas vairāku kilometru attālumā. Piemēram, no Kalna pagasta „Mīkolu” māju apkārtnē esošā ugunspunkta līdz Leimaņu pagasta „Virgulānu” māju apkārtnē atrodamajam ugunspunkta ir 2,54 km (skatīt 1. pielikumu) . Starp šiem objektiem mūsdienās ir iekārtotas ganības, tāpēc arī tas varētu būt iemesls, kāpēc iznīcināti ugunspunkti, kuri varēja būt atradušies starp minētajiem objektiem.

Jēkabpils novada teritorijā kopumā esmu apzinājusi 10 ugunspunktus (skatīt 1. pielikumu). Ugunspunktu izvietojums sakrīt ar vācu armijas frontes līniju, kura šķērso Jēkabpils novada teritoriju – Ābeļu, Kalna, Leimaņu, Zasas pagastu - kā arī *pienākot* Daugavas kreisajam krastam Dunavas un Dignājas pagastā. Apstrādājot lauka darbu pētījumos iegūto informāciju, lielākais ugunspunkts atrodas Jēkabpils novada Kalna pagasta „Mīkoli”. Vislielākā saglabājusies ugunspunktu grupa atrodas Leimaņu pagasta „Žeikaros”. Ugunspunkti Jēkabpils novadā atrodas gan ģeogrāfiski, gan ekonomiski izdevīgās vietās. Visi ugunspunkti izbūvēti 1. Pasaules kara laikā. Tas paveikts vācu 2. kavalērijas divīzijas un 23. kavalērijas brigādes, kā arī 8. kavalērijas divīzijas vadībā (Stalidzāns, 1988).

No iegūtās informācijas var secināt, ka ugunspunkti ir viens no nozīmīgākajiem, Jēkabpils novada ainavā redzamākajiem 1. Pasaules kara militārā mantojuma objektiem Jēkabpils novadā.

4.3. Karavīru apbedījumi

„Pie militārā mantojuma pieder arī karavīru apbedījumi. Kā piemēru izmantoju Jēkabpils novadā esošos karavīru apbedījumus. 1. Pasaules kara laikā Jēkabpils novada teritoriju šķērsoja frontes līnija no 1915. - 1917. gadam, kur šajā laika posmā kaujas darbībām Jēkabpils novadā bija raksturīgas pozīciju kara pazīmes, tāpēc karavīru apbedījumu nav ļoti daudz. Daļa no tiem dabā saglabājusies labi, taču daļa postīta un grūti dabā lokalizējama. It īpaši problēmas radīja krievu armijas karavīru apbedījumu atrašana, jo dabā atzīmētie orientieri no 1. Pasaules kara jau izzuduši, bojāti, izpostīti. Jēkabpils krievu kopienai, kā arī pašvaldībai nav intereses par šo kapsētu sakārtošanu. Vācu armijas karavīru kapsētas, atsevišķie apbedījumi saglabājušies salīdzinoši labāk, jo tie 20. gs. 20. - 30. gados ar Vācijas valdības finansējumu atzīmēti ar betona krustiem, kapu plāksnēm un monolītu laukakmeņu pieminekļiem. Daļa apbedījumu veikti civilajās kapsētās. Šis apstāklis arī veicinājis apbedījumu saglabāšanos un sakoptību. Kā piemēru varu minēt Vācijas armijas /Bundesver/ karavīru darbu pie vācu un krievu karavīru kapsētā 2011. un 2012. g. pie Zasas baznīcas (Kalniņa, 2011).”

Ābeļu pagastā atrodas vairāki 1. Pasaules kara Brāļu kapi. 1990.11.04. ekspedīcijas laikā piedalījās Valsts kultūras pieminekļu inspekcijas eksperti Jānis Lismanis, Arnis Āboltiņš, Brāļu kapu komitejas biedrs Aigars Pērkons un Jēkabpils rajona pieminekļu inspektors Jānis Amats. Pagastā tika konstatēti un ievākta informācijas par šādiem Brāļu kapiem, kuros apbedīti bijušās cariskās Krievijas armijas karavīri:

- pie **Aizpurvu un Kareivju mājām (Jēkabpils novada Ābeļu pagasts)**, vecā Stepu - Jēkabpils lielceļa malā. Apmēram 10 x 20 m liela teritorija, apaugusi spirejām. Kapsētu kapu zagļi to bija mēģinājuši postīt 2011. gada rudenī, taču tuvējo māju saimnieks šo situāciju novērsis (Lismanis, 1999, 98. lpp.);
- pie **Mežsētas un Biķernieku mājām (Jēkabpils novada Ābeļu pagasts)** (bijušās Flikas, arī Pļikas) netālajā birzē bijušas blindāžas un lazarete, bet 35 m no tagadējā ceļa bijis grāvis, kura malā atradusās divas dobes ar pāris neprecizētu skaitu krievu armijas karavīriem. 20. gadu sākumā kapiem apkārt bijusi sētiņa, bet uz kapu kopāmpareizticīgo krusti. 70. gados kāds traktorists, būdams kunga prātā, kapu teritoriju uzaris (Lismanis, 1999, 98. lpp.)
- **1 km no Aldaunes, pie bijušajām Zvaniņu mājām (Jēkabpils novada Ābeļu pagasts)**, Vārzgūnes un Mazās (Ziemeļ-) Susējas satekā, 85. kv., ir 10 x 25 m teritorija

4.3.1. attēls **Krievu armijas apbedījumi Jēkabpils novada Ābeļu pagasta Zvanītāji** (Foto autors A. Pērkons, 2009)

apaugušas ar krūmiem, kā arī ceļš līdz krievu armijas apbedījumiem ir gandrīz aizaudzis un aizkritis ar kokiem. Par kapavietu esamību liecina vien blakus esošajā ozolā novietotais drāšu vainags, kurš saglabājies neskarts kopš pēdējās Jāņa Lismaņa ekspedīcijas.

Pie Delvenieku mājām, pēc 1. Pasaules kara māju saimnieks Daugulis savācis kritušo kaulus un apbedījis savā dārzā, izveidojis uzkalniņu un apkārt apstādījis liepas. 1997.22.08. ekspedīcijas laikā, Ābeļu pagasta teritorijā atrada vēl divas 1. Pasaules kara kritušo karavīru apbedījumu vietas.

- Kalnsētu māju zemē (mežmalā pie Grāveru mājām) (**Jēkabpils novada Ābeļu pagasts**) 2 rindas atsevišķās kopiņās apbedīti Ābeļu Lažu krogā ierīkotajā lazaretē mirušie Krievijas armijas karavīri;
- **Nagļu kapsētā (Jēkabpils novada Ābeļu pagasts)** 4 - 5 kapu kopiņas. Uz viena stāv pareizticīgo krusts, bet uz blakus esošās kopiņas – 17 x 32 cm liela cinkota skārda (munīciju kastes) plāksnīte ar asu priekšmetu (naglu?) caurumotu tekstu krievu valodā vēsta, ka šeit apglabāti 16. Ukrainas huzāru pulka 4. eskadras huzārs Ivans Mihailovičs Virva. (Lismanis, 1999, 98. lpp.)

Dignājas pagastā līdz 1935. g. bija reģistrēti 24 karavīru kapi: 10 no tiem Slīterānu kapsētā, pārējie - laukos un ganībās. Šobrīd uzskaitē ir tikai vieni vācu karavīru Brāļu kapi – 1,5 km no Vandāniem uz Zesas ceļa, Kažoksilā, kuros apbedīti 44 Pirmā pasaules karā kritušie (lielākā daļa – 1915. novembra) vācu karavīri. Ir 6 betona plāksnes un pieminekļa pamats. Teritorijai (3 x 10 m) apkārt aug egles (Lismanis, 1999, 101. lpp.).

ar divām apbedījumu dobēm un lielu ozolu vidū, pie kura piestiprināts dzeloņdrāšu vainags, kas agrāk atradies pie krusta, kas apsists ar patronkastu cinkoto skārdu (Lismanis, 1999, 98. lpp.).

Jēkabpils novada Ābeļu pagasta Zvanītājus (Zvaniņus) apsekojot 2014. gada pavasarī, var redzēt, ka kapu dobes gandrīz vairs ainavā nav saskatāmas. Kapu dobes

- **Kažoksila kapi (Jēkabpils novads Dignājas pagasts)** atrodas ceļa Zasa - Vandāni kreisajā pusē, Kažoksila mežā. Kapu koordinātas ir 006 –31-804E un 062-44-486N. Kapu platība ir 2.60 x 9.40 m. Šeit apbedīti 1. Pasaules karā kritušie vācu karavīri. Ir uzstādītas betona kapa plāksnes. Šobrīd kapi ir nekopti, kapa plāksnes iegrimušas zemē. Redzams pieminekļa betonējums, bet pats piemineklis ir pazudis.

4.3.2. attēls **Kažoksila kapi Jēkabpils novada Dignājas pagasts** (Foto autors G. Pērkone, 2012)

Kalna pagasta, Ūdenānu kapsētā, atrodas kapu kopiņa ar 36 x 42 x 3 cm betona plāksni 1. Pasaules karā kritušajiem karavīriem (Lismanis, 1999, 106. lpp.):

PIECIEM NEZINĀMIEM KAREIVIEM

KRITUŠIEM VECAJĀ PASAULES KARĀ

Uz ežiņas galvu liku

Sargāt savu tēvu zemi

Labāk savu galvu liku

Nekā manu tēvu zemi

Rubenes pagasta Rubeņu kapsētā apmēram 25 x 25 m teritorijā 6 rindās apbedīti 54 1. Pasaules karā krituši karavīri, no kuriem aptuveni 10 bijuši krievu armijas sastāvā, pārējie 44 vācu karavīri. Šobrīd redzami betona krusti, no kuriem daļas trūkst.

1989. gada otrajā pusē Brāļu kapos izveidots akmens krāvums ar čuguna krustu vidū un četriem akmens stabiem apkārt. Tie savienoti ar ķēdi (Lismanis, 1999, 108. lpp.).

- **Ļūcānu kapsētā (Jēkabpils novads Rubenes pagasts)** pa kreisi no ieejas 6 x 25 m teritorijā atrodas 1. Pasaules karā kritušo vācu karavīru Brāļu kapi, kur divās rindās apbedīti 14 zināmi un 9 nezināmi karavīri, kuru kapu vietas atzīmētas ar individuāliem betona krustiņiem (Lismanis, 1999, 109.lpp.).
- **Silenieku mājas laukos (Jēkabpils novads Rubenes pagasts)** apglabāti 16 krievu armijas mirušie 1. Pasaules kara karagūstekņi, bet Aizkārķļos – 1 krievu kazaks. Kapi dabā nav atzīmēti un redzami (Lismanis, 1999, 109. lpp.).

Zasas pagastā apkārt Zasas baznīcai apbedīti 1. Pasaules karā kritušie vācu un krievu karavīri. No betona krustiņiem, kas saglabājušies, lielākais skaita Nr. - 211, bet, tā kā liela daļa kapu teritorijas ir izpostīta, īpaši baznīcas aizmugurē, kur saglabājušies tikai nedaudz krustiņu, tad precīzu apbedīto skaitu nevar noteikt. Spriežot pēc dabā esošajiem krustiņiem, šeit apbedīti aptuveni 190 - 200 vācu un 22 krievu karavīri. Centrālā pieminekļa nav, ir tikai viens individuāls granīta akmens vācu karavīram Rihardam Grossem, kurš kritis 1916.24.03. (Lismanis, 1999, 117. lpp.).

2011. gada vasarā noslēdzās vācu karavīru apbedījumu sakārtošanas darbi pie Zasas baznīcas. Vācijas armijas kareivji sakopa un daļēji atjaunoja atdusas vietu ansambli vienā pusē baznīcai, bet šogad otrā pusē. Kareivji no Vācijas šeit strādā pēc vienošanās abu valstu Aizsardzības ministriju starpā, un darbību koordinē Latvijas Nacionālo bruņoto spēku rezerves pulkvedis Jānis Raciņš. Viņš kā kādreizējais Latvijas militārais atašejis Vācijā patlaban pilda Vācijas Tautas savienības vācu kara kapu aprūpē (Volksbund Deutsch Kriegsgraberfursorge e. V.) goda pārstāvja pienākumus Latvijā. Viņš skaidroja, ka vācieši savulaik karojuši visā pasaulē, daudzviet Eiropā un arī Āfrikā. Katrā valstī, kur vien atdusas vācu karavīri, strādā Volksbund savienība un pūlas uzturēt kārtībā apbedījumus. Latvijā 2011. gada vasarā strādāja trīs vienības-Rīgas pusē, Zasā un Daugavpils pusē, bet ir valstis, kur šādu grupu tiek nosūtīts daudz vairāk (Kalniņa, 2011).

- **Staģu pilsoņu kapos (Jēkabpils novads Zasas pagasts)** vienā garā 2 x 24 m rindā apbedīts arī 1. Pasaules kara 21 vācu karavīrs, no tiem 19 zināmi. Krituši laikā no 1915.gada novembra līdz 1917. gada decembrim. Visi individuālie betona krustiņi ir saglabājušies (Lismanis, 1999, 117. lpp.).

Apkopojot informāciju varu secināt, ka Jēkabpils novada teritorijā 2012. gadā ir trīspadsmit 1. Pasaules kara apbedījumi. No tiem 8 ir atsevišķi apbedījumi, bet 5 apbedījumi civiliedzīvotāju kapos. Restaurācijas darbi ir notikuši tikai vienā kapsētā - pie Zasas luterāņu baznīcas (Kalniņa, 2011). Salīdzinoši labākā situācijā ir vācu karavīru apbedījumi, kā arī tās kapsētas, kurās apglabāti gan vācu, gan krievu armijas karavīri kopējos kapulaukos. Taču plašs pētniecības un restaurācijas darbs nākotnē būtu jāveic krievu armijas karavīru kapsētās, īpaši Ābeļu un Zasas pagasta teritorijā.

4.4. Šaursliežu dzelzceļš

Dzelzceļu vēsturi un attīstību Latvijā ietekmē mūsu valsts ģeogrāfiskais izvietojums, kā arī mainīgā sociālpolitiskā situācija (Altbergs u.c., 2009). 1871. gadā vācu armijā izveidoja speciālas dzelzceļa vienības, kuru uzdevums, kara gadījumā, bija labot izpostītos un būvēt jaunus stratēģiskās nozīmes dzelzceļus. (Veltījums mazajam bānītim, 2005). 1914. gadā sākoties, 1. Pasaules karam, šīs vienības strādāja pastiprināti, lai pēc iespējas vairāk izbūvētu dzelzceļus frontes apgādei.

Vācu armijas okupētajās teritorijās šaursliežu dzelzceļus būvēja ar mērķi apgādāt frontes līniju, kā arī zemes iekšējai bagātību izvešanai vācu militārās iestādes ķērās pie vairāku šaursliežu dzelzceļu būvniecības, jo slikto zemes ceļu stāvoklis neļāva intensīvu kravu transportu. Šīm vajadzībām tika konstruēts saliekams kara lauku dzelzceļš ar 600 mm platumu starp sliedēm. Vāciski to dēvēja par „Heeresfelbahn”, kas latviski nozīmē – kara lauku dzelzceļš. Viss dzelzceļa inventārs bija standartizēts, kas atvieglāja tā būvi un ekspluatāciju. Līdzņemtos un maz paugurainā apkārtnē vienā dienā varēja uzbūvēt līdz pat 10 km garu jaunu dzelzceļa līniju (Veltījums mazajam bānītim, 2005).

Jēkabpils/Viesītes lauku dzelzceļu tīkls sāka veidoties 1915. gadā, kad vācu armija strauji virzījās uz austrumiem un izveidojās Daugavas fronte. Vācijas armijas militārās kravas sākumā pienāca no Vācijas pa Šauļu – Daugavpils platsliežu dzelzceļa līnijām, līdz ar to no vairākām šīs līnijas stacijām tika izbūvētas šaursliežu dzelzceļa līnijas: Skapišķis – Nereta – Āži – Siliņi – Kaži, Rokišķis – Aknīste – Geidāni – Zasa, Obeliai – Subate – Kaldabruņa, Čornij Brod – Eglaine – Kaldabruņa – Geidāni (Veltījums mazajam bānītim, 2005).

Konkrētāk Viesītes lauku dzelzceļa tīkls veidojās 1916. gadā, kad paralēli Daugavai ilgstoši atradās frontes līnija. Lai labāk apgādātu fronti, 1916. gada sākumā no Radvilišķu –

Grīvas dzelzceļa Skapišķu stacijas caur Viesīti izbūvēja ap 100 km garu kara lauku 600 mm platuma dzelzceļa līniju, kas sazarojoties beidzās Aldaunē (Kažos), kas atrodas dažus kilometru no Jēkabpils (Altbergs u.c., 2009). Lai uzlabotu satiksmi ar piefrontes rajoniem un tos būtu iespējams apgādāt arī no citām normālaplatuma dzelzceļa līnijām, no Sanktpēterburgas – Varšavas dzelzceļa Pasmalves (*Čornij Brod*) stacijas Jēkabpils virzienā caur Eglaini izbūvēja aptuveni 120 km garu kara lauku dzelzceļa līniju. Šīs abas minētās līnijas tika savienotas Siliņu (*Bušhofas-Biržu muižas centrs*) stacijā, 16 km attālumā no Jēkabpils. 1916. gadā izbūvēja 600 mm plato Pasmalves – Siliņu dzelzceļa līniju (Altbergs u.c., 2009).

Tieši šī šaursliežu dzelzceļa līnijas vieta mūsdienās šķērso Jēkabpils novadu. Dzelzceļa līnijas pārveidošana radījusi būtiskas ainavas izmaiņas, kuras var identificēt mūsdienās.

Līdz ar to Jēkabpils novada teritorijā kopumā esmu apzinājusi 10 uguns punktus, ieguvusi informāciju par 13 karavīru kapu apbedījumiem – gan krievu armijas, gan vācu armijas, apzinājusi 6 ierakumu līniju fragmentus, 1 daļēji saglabājušos zemnīcu, kā arī zemnīcu *vietas*. Kas attiecas uz šaursliežu dzelzceļu, tad varu secināt, ka vācu armijas uzbūvētais dzelzceļš 1915. - 1916. gadā apgādāja ar munīciju nocietinājumus frontē, kura šķērsoja Jēkabpils novada teritoriju.

5. 1. PASAULES KARA DARBĪBAS IETEKME UZ AINAVAS VEIDOŠANOS JĒKABPILS NOVADĀ

5.1. Lauku apdzīvojuma izmaiņas un sētu mikro - vēsture

Lai atainotu ainavas izmaiņas, tika apkopti un savākti stāsti no vietējiem iedzīvotājiem, analizēti arhīva materiāli par Jēkabpils novada pagastiem. Kā piemēri izmantotas konkrētas viensētas, kuras izpostītas vai kara laikā ietekmētas: „Mežsētas” Jēkabpils novada Ābeļu pagastā, „Priedāres” Jēkabpils novada Dignājas pagastā un „Vagulāni” Jēkabpils novada Kalna pagastā, Žeikari Jēkabpils novada Leimaņu pagastā, Līdumnieki Jēkabpils novada Zasas pagastā. Kopumā apkopota informācija par 18 viensētām un atmiņas par 5 saimniecībām, kuras ietekmēja 1. Pasaules karš.

Jēkabpils novada Ābeļu pagasta „Mežsētas” māju īpašnieks Pēteris Bruņinieks stāsta par savām mājām Ābeļu pagastā: *„Piļķu pirmsākums meklējams ap 1700. gadu, kad šeit bija darvas dedzinātava, kurā strādājis krievs Fiļka. No tā arī cēlies vietvārds „Piļķas”. Vēl šodien jēkabpilieši mēdz teikt: „Jābrauc uz Piļķām ogot un sēņot!”*

„Te bijusi muižas zeme, ko iedalīja četriem vai pieciem mežsargiem. Pēc 1. Pasaules kara nekas vairs nebija palicis, tikai kaut kas no saimniecības inventāra. Tēvs atgriezās un zemi izpirka no mežniecības, ko agrāk bija pats iekopis. Mežsētas pastāv arī šobrīd. Mājām nosaukumus piešķīra tikai ap 1933. – 1934. gadu, līdz tam bija tikai atsevišķi apvidus nosaukumi. Šeit bija „Piļķas” – ciemats ar vairākām mājām. Piļķas vairāk tika apdzīvotas Padomju gados, jo ciemā uzbūvēja vienu Padomju gadiem raksturīgu daudzstāvu ēku, kādas parasti būvēja kolhozu centros. Šobrīd visu ciema apkārtni ieskauju mežs.” (Intervija ar Jēkabpils novada Ābeļu pagasta „Mežsētas” īpašnieku Pēteri Bruņinieku)

Jēkabpils novada Dignājas pagasta Priedāres ir vienas no piemēriem, kur vācu armijas ugunspekta fragmenti izmantoti māju būvniecībā.

„Šīs mājas ap 1936. gadu uzcēla Lembergu ģimene. Ģimenē auga 3 bērni – Nelda, Bernards, Mirdza. Vienīgā „Priedārēs” palika dzīvot Nelda, kura apprecējās ar Jāni Pūdānu.

Sākotnēji māju pamati likti no vācu blindāžu betona nocietinājumiem. Saimniecības apkārtnē atradies pazemes kara hospitālis, zirgu staļļi vāciešiem. „Priedāru” saimniece Nelda maza būdama, bieži līdusi un staigājusi pa apkārtnē esošajiem vācu nocietinājumiem. Bērnībā Nelda dzīvojusi arī Harkovā. Tēvs Lembergs bija krievu – japāņu karā, un, atnācis no kara, bija saindējies ar indīgo gāzi – zarīnu, tāpēc agri mira.

Neldas māte bija izdzīta ar ģimeni no savām mājām – dzīvoja Lukstu pļavās, jo vācieši bija visu okupējuši. Neldas māte nevarējusi izturēt kā gribējis paskatīties, kas notiek mājās. Gājusi no pļavām uz mājām un uzsprāgusi uz mīnas, gājusi bojā. Nelda atgriezusies savās mājās un nodzīvojusi tur visu mūžu. Priedārēs šobrīd dzīvo Astrīda un Pēteris Bikaunieki ar mazmeitu Initu Klindžāni.” (Materiāli no Dignājas pamatskola muzeja)

Par ainavas izmaiņām apkārtnē, stāsta Priedāru mājas saimniece Astrīda Bikauniece: *„ Bērnībā apkārtējos laukos atradušies vairāki ugunspunkti. Bērni tos izmantojuši kā rotaļu vietas, bet apkārtējie iedzīvotāji kā celtniecības materiālus. Padomju gados laukos notika pārmaiņas sakarā ar meliorācijas grāvju izveidi. Šajā laika periodā arī vācu armijas ugunspunkti nojaukti no apkārtējo māju ganībām un lauksaimniecības zemēm.”*

Savukārt Jēkabpils novada **Kalna pagasta „Vagulāni”** ir mājas, kuras atradušās tiešā kara darbības zonā, līdz ar to arī nopostītas.

Par savu vecvecāku un vecāku būvētajām mājām stāsta Rita Vabule – Lazdiņa, mūsdienu atjaunoto māju „Vagulāni” saimniece: *„Dzīvojamā ēka Vagulāni – Vabuļi (no 1956. līdz mūsdienām „Vagulāni) būvēta 19. gs. beigās. Nopostīta 1. Pasaules kara laikā. No ēkas ir saglabājies tikai pagrabs, kurš bija izbūvēts zem dzīvojamās ēkas.*

Vabuļu ģimene 1. Pasaules kara laikā bija bēgļu gaitās Krievijā, Podoļskā. Atpakaļ mājās bija iespēja atgriezties tikai pēc Brīvības cīņu beigām 1921. gadā. Fronte Vagulānos bija atstājusi lielus postījumus, jo ēkas bija gājušas bojā pilnībā. Zemē bija izraktas pozīcijas un izbūvētas ļoti daudzas zemnīcas, tāpēc bija jāmeklē iespēja būvēt jaunu dzīvojamo ēku. To uzbūvēja no 1921. līdz 1924. gadam 150 m no vecās mājas pamatiem” (Intervija ar Jēkabpils novada Kalna pagasta „Vagulāni” iedzīvotāju Ritu Lazdiņu)

Ēku 1924. gada 6. jūnijā Jānis Vabulis (Ritas Vabules – Lazdiņas vectēvs) uzdāvināja savam dēlam Mārtiņam Vabulim (Ritas Vabules – Lazdiņas tēvs) kāzu dienā ar Olgu Girgenu (LVVA, 1308f., 4.apr., 4845.l., 2.lpp.).

Par 1. Pasaules kara postījumu precīzajiem apmēriem ziņas sniedz Brižu pagasta valdes rakstu sakopojums – Jēkabpils apriņķa Biržu pagasta karā nopostītās saimniecības, kurām dzīvojamo ēku celtniecībai nepieciešams pabalsts. 1925. gadā. Mārtiņš Vabulis Jaunjelgavas apriņķa Biržu pagasta kara zaudējumu komisijai iesniedz iesniegumu ar pēckara situācijā izdarītajiem darbiem un pieprasījumu pabalstam: Zemes gabala kopplatība 138 p (Pūrvieta ir laukuma mērs =0,4 ha) (Garuma mēri, bez dat.). Nopostītas visas ēkas. Pēc kara atjaunotas: labības šķūnis un pirts. Patstāvīgo dzīvojamo ēku būvēja no koka. Sagādāts materiāls: 400 asu (Ass ir garuma mērs = 161,25 cm) (Seno mērvienību nosaukumi, 2012), dēļu, 4000 ķieģeļu, 25 asis blanku. Iznesti (izdarīti) jau: dzīvojamā ēka līdz jumtam. Kas vēl darāms: trūkst durvju, grīdas, griestu, krāsns, iekšējās iekārtas. Kur tagad dzīvo: pirtī. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā - nav, Aizņēmums - 1000 Ls (LVVA, 830. f., 2. apr., 91. l.). Jaunjelgavas – Ilūkstes zemesgrāmatu nodaļas zemesgrāmatā Nr. 2984 šis īpašums pēc atjaunošanas novērtēts 1300 Ls (LVVA, 7392.f., 3.apr., 2984.l.).

„Ēka ir divstāvu ar plašiem bēniņiem. Ēkas priekšā aug 1941. gadā stādītas tūjas, kuras pagalma ainavā redzamas arī mūsdienās. Tūjas iestādīja Mārtiņa Vabuļa dēls Helmut Vabulis (Ritas Vabules – Lazdiņas vecākais brālis).

Viena no interesantākajām ēkām ir bijusī klēts. Tā būvēta 20. gs 20 gados. To būvējis Jānis Vabulis un Mārtiņš Vabulis. Klēts tāpat kā dzīvojamā māja būvēta pēc 1. Pasaules kara vecās Vabuļu saimniecības vajadzībām. Klēts būvēta guļbūvē. Viena no vislielākajām saimniecības ēkām. 20. gs 20. gados Jānis Vabulis un Mārtiņš Vabulis uzbūvēja klēti un vāgūzi, kuri bija sabūvēti kopā. Pēc atgriešanās no Sibīrijas 1956. gadā Mārtiņš Vabulis ar ģimeni atsāka dzīvi Vagulānos. Tā kā vecās saimniecības ēkas bija nopostītas 1. Pasaules karā, vāgūzi pielāgoja siena šķūņa vajadzībām. Sienu tur glabā no 1956. gada līdz pat mūsdienām. Mans tēvs Mārtiņš Vabulis bija ieplānojis uzbūvēt lielu akmens kūti ar uzbraucamo daļu. Kūtij jau bija ielikti pamati, tie saglabājušies līdz mūsdienām. 1957. gadā, kad mani vecāki Mārtiņš un Olga Vabuļi ar meitām Ritu un Rasmu atgriezās no Sibīrijas, bija nepieciešama neliela kūts, kura atbilstu kolhoznieku standartu prasībām.” (Intervija ar Jēkabpils novada Kalna pagasta „Vagulāni” iedzīvotāju Ritu Lazdiņu)

Atjaunotās ēkas arī mūsdienās rotā Vagulānu māju ainavu. Mājām piederošo zemi izmanto lauksaimniecībā, audzē dažādus graudaugus, gana lopus. Militārais mantojums – ierakumu līnijas - daļa ir saglabājusies līdz mūsdienām, tās izvietotas reljefa paaugstinājumos ar labu apkārtnes pārredzamību. To kopējai garums ir 500 m. Māju zemē saglabājušās 1 zemnīcu vieta, savukārt ainavā par ierakumu līnijām liecina izveidojies koku apaugums. Visus 90 gadus pēc 1. Pasaules kara, kopš saimnieki atgriezās atpakaļ Vagulānos, viņi pielāgoja izpostīto zemi saimniecības vajadzībām. Daļa tranšeju tika aizartas un nolīdzinātas. Uz apartajiem laukiem vēl var redzēt *strīpas* ar atšķirīgāku, gaišāku mālu, kas liecina par aizartajām ierakumu līnijām. Saimniecības atjaunošanas darbi bija smagi, kara gados zeme bija piesārņota ar karā izmantotajiem materiāliem - šāviņiem, dzeloņdrātīm, augsnes virskārta sapostīta. 1. Pasaules kara darbības sekas Vagulānu māju ainavā ir saskatāmas mūsdienās.

Zasas pagasta „Līdumnieki” īpašnieks Ivars Zvaniņš stāsta: *„Mūsu māju apkārtnē bija vairāki 1. Pasaules kara ugunspunkti, taču tos nojauca veidojot meliorācijas sistēmas. Kad vēl bija dzīvs mans tēvs, 20. gs. 70.gados., kopā ar viņu būvēju pagrabu mūsu saimniecībā. Tā izbūvei izmantojām šaursliežu dzelzceļa sliedes, kuras bija saglabājušās no 1. Pasaules kara, mežā pie „Līdumnieku” mājām. Meliorācijas laikā, demontēto ugunspunktu materiālus, izmantojām kūts celtniecībai. Interesants piedzīvojums mūsu saimniecībā notika dažus gadus atpakaļ, kad pēkšņi stāvvietā novietotais traktors iebruka zemē. Tā mēs atklājām izbūvi zem mūsu pagalma, kurā atradām lielu skaitu zāļu pudelīšu. Tā mēs varējām secināt, ka mūsu māju apkārtnē bija izbūvēts medpunkts, kur ārstēja vācu karavīrus 1. Pasaules kara laikā.”* (Intervija ar Jēkabpils novada Zasas pagasta „Līdumnieki” iedzīvotāju Ivaru Zvaniņu)

Leimaņu pagasta „Žeikari” saimnieka Pētera Spēka atmiņas: *„Žeikaru māju apkārtnē atrodas trīs 1. Pasaules kara ugunspunkti. Žeikaru tagadējās ēkas būvētas 20.gs. 20. gados. Tās piederēja Tumšu ģimenei. Spēku ģimene šo ēku mantoja 1993. gadā. Mantojot mājas mēs iepazīnāmies ar apkārtni. Redzējām, ka mums piederošajā zemē atrodas 3 bunkuri (ugunspunkti). Vēlāk, izmantojot pagrabu, sapratām, ka tas būvēts no tādām pašām metāla un betona konstrukcijām kādi redzami bunkuros (ugunspunkti).”* (Intervija ar Jēkabpils novada „Žeikari” iedzīvotāju Pēteri Spēku)

Lai precizētu intervijās iegūto informāciju, papildus materiālus meklēju Latvijas Valsts vēstures arhīvā, kurā glabājas Jaunjelgavas apriņķa kara zaudējumu komisijas ziņojumi par

vācu un krievu armijas nodarītajiem postījumiem zemnieku saimniecībām, piemēram, Jaunjelgavas apriņķa Dignājas pagasta Ašneveru mājās. Savukārt kā papildus informāciju par postījumiem zemnieku sētās Kalna un Leimaņu pagastos, var minēt Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālu par Biržu pagasta valdes rakstu kopojuumu par Jēkabpils apriņķa Biržu pagasta karā nopostīto saimniecību, kurām dzīvojamo ēku celšanai nepieciešams pabalsts (LVVA, 830 f., 2 apr., 91.l.) uz 1925. gadu (skatīt 16. pielikumu)

Apkopojot iegūto informāciju, var secināt, ka 1. Pasaules kara postījumi zemnieku sētām bijuši lieli – Biržu pagasta (tagad daļa no Jēkabpils novada Kalna un Leimaņu pagasta) ir 168 saimniecības (LVVA, 830 f., 2. apr., 91.l.). Procentuāli atrodami dati 75% (Maldups, 1937) no ēku kopskaita. Apkopojot atmiņu stāstus un arhīva materiālus, var secināt, ka saimniecības nopostītas gan daļēji, gan pilnībā. Tādā veidā var konstatēt izmaiņas ainavā pēc 1. Pasaules kara, salīdzinot ar situāciju pirms kara. Atjaunošanas darbi pēc saimnieku atgriešanās no bēgļu gaitām norisinājās smagos ekonomiskos apstākļos, jo trūka gan kokmateriālu, gan naudas resursu. No atmiņām un arhīva materiālu lietām, attēliem, var secināt, ka kā pagaidu dzīvesvietas tika izmantotas 1. Pasaules kara laikā izbūvētās zemnīcas. Lauksaimniecības zeme bija piesārņota ar karā izmantotajiem materiāliem – dzeloņdrātīm, šāviņiem, laukos izraktas tranšejas, kuras traucēja augsnes apstrādi.

Kaut gan kopš 1. Pasaules kara notikumiem pagājuši jau 100 gadi, zemnieku sētu apkārtnē Jēkabpils novadā joprojām var redzēt 1. Pasaules kara atstātās ainavas izmaiņas, piemēram, ierakumu un zemnīcu vietas, kuras nav bijis iespējams nolīdzināt, ir redzamas dabā un tās daļēji apaugušas ar kokiem.

5.2. Šaursliežu dzelzceļa militārā un civilā nozīme

Izmantojot Latvijas dzelzceļa shematisko karti (skatīt 8. pielikumu), kura izdota 1924. gadā, kā arī 1925. gada Latvijas laika topogrāfisko karti (mērogā 1:75 000) (skatīt 11. pielikumu un salīdzinot tās ar 1928. gadā izdoto Latvijas dzelzceļu karti (skatīt 9. Pielikumu) un 1934. gadā Latvijas laika topogrāfisko karti (mērogā 1:25 000) (skatīt 12. pielikumu), var redzēt ainavas izmaiņas, kas saistītas ar šaursliežu dzelzceļa pārbūvi. Beidzoties 1. Pasaules karam, dzelzceļa loma militārajām vajadzībām mazinājās, līdz ar to arī dzelzceļa pievads ugunspunktiem un frontes zonai nebija nepieciešams. Dzelzceļš pieveda kara materiālus un munīciju pie ugunspunktiem, kas atradās blakus Kalna pagasta Mīkolu mājām, kā arī

Leimaņu pagasta Virgulānu māju tuvumā esošajiem vācu armijas ugunspunktiem (skatīt 1. pielikumu). Pamazām dzelzceļu pielāgoja civilajām vajadzībām, kas labi redzams arī kartogrāfiskajos materiālos. Uz Latvijas dzelzceļa shematiskās kartes (1924. gads) izdošanas laiku šaursliežu dzelzceļa līnijā Pasmalve – Aknīste – Siliņi – Jēkabpils eksistēja šādas stacijas: Siliņi, Lāči (Lāčkalns), Buļļukrogs, Pilskalns, Silaklāvs, Zasa, Slotā, Geidāni, Stagari, Kurilas, Suseja, Aknīste, Pasmalve Lietuvā (skatīt 10. pielikumu). Šāds dzelzceļa staciju izvietojums bija uz 1924. gadu, ka karš bija beidzies 6 gadus atpakaļ, tāpēc apstiprinoša cilvēka atmiņu stāsta par dzelzceļa pārbūvi nav. Tomēr ainavā, ceļa Jēkabpils – Birži – Ilūkste kreisajā pusē, iebraucot apdzīvotā vietā Leimaņi, uz lauka redzami gari, aizauguši akmeņu krāvumi. Apkārtējo māju iedzīvotāja Ingrida Zarāne (Jēkabpils novada Leimaņu pagasta „Vagaļi”) apstiprināja, ka ierīkojot un arot laukus, šie akmeņi *izcelti* no zemes. Akmeņi zemē atradušies kā *brugēts valnis*, kurš ar grūtībām izņemts no zemes.

Citā Latvijas dzelzceļa izdotajā kartē (1928. gads) vairs šīs stacijas neeksistē. Tika izveidotas jaunas stacijas: Biržu mežniecība, Bērzgale, Zasa, Ģeidāni, Aknīste.

Kā publicēts Viesītes novadpētniecības „Sēlija” muzeja izdevumā „Veltījums mazajam bānītim”, minētajās atmiņās stāsta Viesītes novada iedzīvotāja Zenta Dobelniece: „*Sastāvs pēc grafika devās uz Aknīsti, kad vēl gāja pasažieru vilciens. Vilciens izgāja no Viesītes 16:55. Pieturēja stacijās: Siliņi, Lāčkalns, Bērzgale.*” (Veltījums mazajam bānītim, 2005)

Savukārt Helmut Vabulis no Jēkabpils novada Kalna pagasta „Vagulāniem” atceras: „*Šaursliežu dzelzceļa līnija kalpoja, lai savienotu visus tagadējos novadu centrus – Neratu, Viesīti, Jaunjelgavu, Salu, Aknīsti, Jēkabpili. Jēkabmiestu vēl nesen bija bombardējuši vācieši. Saimnieciski dzelzceļš pēckara gados bija ārkārtīgi nozīmīgs, jo izmantojot šaursliežu dzelzceļu pamazām atgriezās bēgļi, kuri bija prom 1. Pasaules kara laikā. Atgriezās mājās, bet māju tur vairs nebija, jo īpaši frontes līnijas zonā starp divu armiju ilgajai pozīciju cīņai. Lauki sabojāti ar ierakumiem un dzeloņdrātīm. Nebija dzīvojamās ēkas, klētis, šķūņu, staļļu. Trūka graudu, kartupeļu, nebija ganāmpulku un zirgu. Nebija zirglietu, nebija ratu, cirvju, zāģu, nebija galdniecības piederumu, lai atjaunotu ēkas. Nebija darba rīku un arklu, lai apstrādātu laukus. Vienkārši sakot, nebija nekā. Mājas bija izpostītas un izzagtas. Vajadzēja aizņemties naudu visa vajadzīgā sagādāšanai. Vēlāk arī piegādāt savus ražojumus, lai varētu atmaksāt parādus. Kā transportēt baļķus un citus smagus produktus? Šādi arī*

noderēja šaursliežu dzelzceļa līnijas, jo pa tiem transportēja kokmateriālus, ko vēlāk izmantoja arī ēku atjaunošanā. Beidzoties karam, atsākoties cilvēku saimnieciskajām dzīvē, tad arī šaursliežu dzelzceļus no frontes zonas pārvietoja uz cilvēkiem piemērotām vietām, kur atsākās celtniecība, lauksaimniecības zemju iekārtošana. Šādā veidā arī no kopējās ainavas pamazām izzuda gan tranšejas, gan šaursliežu dzelzceļi mainīja savu atrašanos.” (Intervija ar Jēkabpils novada Kalna pagasta „Vagulāni” iedzīvotāju Helmutu Vabuli)

Daudzi atmiņu stāsti par šaursliežu dzelzceļa pārbūvi saistīti ar dzelzceļnieku stāstiem, jo īpaši Padomju gados, jo dzelzceļa darbība norisinājās līdz 1972. gadam. **Bijušais dzelzceļa strādnieks, brigadieris Artūrs Upītis no Jēkabpils novada Leimaņu pagasta „Lapiņām”, kurš uz dzelzceļa strādājis Padomju gados, atminas:** *„1944. gadā, kad nacistiskā vācu armija atkāpās un Latvijā ienāca Sarkanā armija, lai izvairītos no iesaukšanas armijā, sāku strādāt uz dzelzceļa posmā Bērzgales stacija līdz Kalna ciema veikalam. Netālu aiz Bērzgales skolas uz Leimaņu pusi, aiz ceļa uz Putraimiņu mājām, atradās Bērzgales stacija. Tagad no šīs stacijas vietas, bijušā dzelzceļa malā, netālu aug dižliepa. Iespējams, ka šis koks nebūtu saglabājies, ja nebūtu dzelzceļa. Stacijas ēka bija sliežu ceļa malā novietots dzelzceļa vagoni. Netālu no Leimaņiem, apmēram 100 – 200 m no stacijas atradās krautuve, kur tika iekrauti kokmateriāli (skatīt 14. pielikumu) Netālu no tās arī es uzcēlu savas mājas „Liepiņas”.* (Intervija ar Jēkabpils novada Leimaņu pagasta „Liepiņas iedzīvotāju Artūru Upīti)

Jēkabpils, gan arī citu novadu ainavā vēl ir manāmi dzelzceļa uzbērumi, kā arī koku rindas, kuras kalpoja kā aizsargjoslas dzelzceļam. Tajā tika stādīti - egles, tad bērzi, lazdas un vistuvāk dzelzceļa *stigai* mežrozītes. Koku stādījumi kalpoja kā aizsargjosla dzelzceļam, jo, kā jau minēts, tolaik dzelzceļš tika būvēts arī tam nepiemērotās vietās. Šādā veidā stādīti koki redzami Leimaņu pagastā pie Bērzgala pamatskolas (skatīt 14. pielikumu). Daudzviet par bijušajām šaursliežu dzelzceļa sliežu vietām nekas neliecina, jo dienā varēja izbūvēt līdz 10 km dzelzceļa, kas tika būvēti uz dažādu materiālu pamata (piemēram, akmeņiem, zemes uzbērumiem, koka pamatiem) un dažādās reljefa vietās (Veltījums mazajam bānītim, 2005).

Veicot pētījumus par šaursliežu dzelzceļa izbūvi Jēkabpils novada teritorijā secināju, ka notikušas vairākkārtējas izmaiņas ainavā. Pirmā šaursliežu dzelzceļa līnija jau izbūvēta 1915. – 1916. gadā, lai piegādātu karam nepieciešamos materiālus, frontes līnijā izvietotajam

karaspēkam. To apstiprina Latvijas dzelzceļa shematiskā karte, kura izdota 1924. gadā, kā arī 1925. gadā izdotā Latvijas laika topogrāfiskā karte.

Karam beidzoties, dzelzceļu pielāgoja civilajām vajadzībām. Pa dzelzceļu pārvadāja gan pasažierus, gan kravas, tāpēc laika periodā no 1928. gada līdz 1934. gadam dzelzceļa līniju Siliņi – Aknīste uzbūvēja uz mākslīgi izbūvēta uzbēruma, kura fragmenti vēl saglabājušies dabā, piemēram, no Leimaņu pagasta Stradiem līdz Leimaņiem. Tā darbojās līdz 1972. gadam (Veltījums mazajam bānītim, 2005).

5.3. Nopostītās skolas

1. Pasaules kara ietekmēja darbība ne tikai zemnieku sētas, transporta ceļus, bet arī sabiedriskās celtnes. Šīs pārmaiņas attiecās arī uz vairākām skolu ēkām Jēkabpils novada teritorijā.

Ābeļu pagasta skola atradusies ceļa Jēkabpils – Dignāja kreisajā pusē netālu no Ābeļu pusmuižas. Ābeļu pagasta skola celta 1881. gadā. Vislielākie postījumi, kuri izmainījuši

5.3.1. attēls 1881. gadā celtā Ābeļu pamatskola pirms un pēc 1. Pasaules kara ietekmes. Jēkabpils novada Ābeļu pagasts (Foto autors nav zināms. Materiāli no Ābeļu pagasta muzeja)

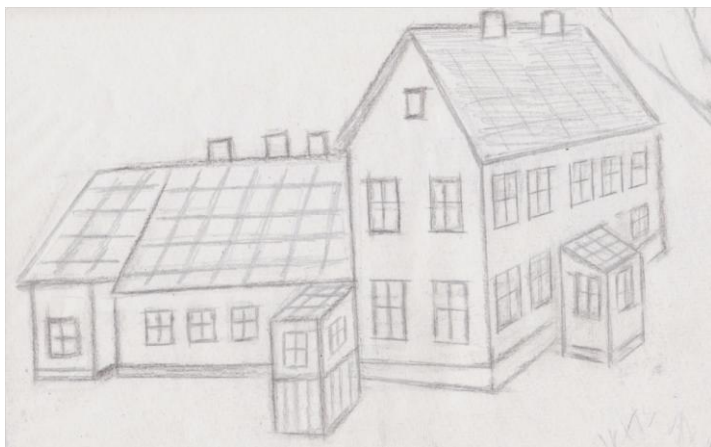
skolas ēkas apkārtni, saistīti ar 1. Pasaules karu, kura laikā skola daļēji nopostīta.

Mūsdienu ainavā skolas ēkas pamati tikpat kā nav redzami. Ēkas atrašanās vietā šobrīd ierīkotas lauksaimniecības zemes, kuras atrodas blakus ceļam Jēkabpils – Ābeļi – Dignāja. Lauka vidū redzams viens koks, kurš mūsdienās liecina par skolas vietu. Aiz skolas atradušies Ābeļu kapi, kuri priežu un egļu ieskaudā teritorijā eksistē arī mūsdienās.

Līdzīgs liktenis kā Ābeļu pagastā, tā arī Leimaņu pagastā piemeklēja skolas ēku. Biržu - Bērzgala četrklasīgā pamatskola dibināta 1836. gadā un izvietojās nomātās telpās zemnieku viensētās. Pastāvīgā skolas ēka uzbūvēta 1879. gadā. Skolas pārziņa amatu izpildījis Mārtiņš Stradiņš. Sākoties 1. Pasaules karam, Stradiņu ģimene devās bēgļu gaitās uz Krieviju.

„Bērzgala četrklasīgā pamatskola bijusi divstāvu ēka, būvēta no ķieģeļiem. Skolas ēkā atradās telpas 4 mācību klasēm. Klases bijušas apvienotas: pirmā – otrā klase, trešā – ceturta klase, kurās mācījušies apmēram 20 līdz 30 skolēnu (Guna Jukumsone Jēkabpils novada Leimaņu pagasta „Putraimiņi”. Bērzgala pamatskolas muzejs)”

1. Pasaules karš skolu nopostīja 1915. gadā. Pēc skolas nopostīšanas, vācu karaspēks derīgos materiālus iebūvē tranšejās (Jēkabpils Vēstnesis, Nr. 8, 1936).

4.3.2 attēls 1879. gadā būvētā Biržu - Bērzgala četrklasīgā pamatskola. Jēkabpils novada Leimaņu pagasts (Zīmējuma autors nezināms. Materiāli no Bērzgala pamatskolas muzeja)

Laikraksta Jēkabpils Vēstnesis 1936. gada 5. marta numurā raksta:
„Novērojot Bērzgales – Leimaņu apkārtni, ir redzama atdzīvošanās. Dažus gadus atpakaļ bija izdevība braukt pa šo ceļu, toreiz viss vēl bija pēckara iespaidā.

Mājas cik tālu no ceļa redzams, maz vēl bija atjaunotas. Cik novērots, arī toreiz nelielā apkārtnē bija kādi trīs pārtikas preču veikali. Ienākot veikalos, bija sajūta, ka te palicis kaut kas no pirmskara, kaut gan veikalu īpašnieki bija latvieši.

„Pēdējā laikā viss agrāk redzētais ir kراسi mainījies. Braucot ar prieku var novērot pretējo – leimanieši ir tālu uz priekšu tikuši. Ir jau uzceltas vairākas jaunas ēkas, nopostītās atjaunotas vai uzlabotas (Jēkabpils Vēstnesis, Nr. 8, 1936)”.

„Sākoties skolas darbam, atkal jāmeklē telpas jaunas skolas ēkas būvei. 1921. gadā pašvaldība skolai piešķir Bērzgales muižas centru ar ēkām. Klēti un dzīvojamo ēku izremontē un tur ievieto skolu. 1922. gada 16. decembrī šeit atklāj Bērzgala 6. klasīgo pamatskolu. Šajā laika periodā skolā mācās ap 140 skolēnu (Jēkabpils Vēstnesis, Nr. 8, 1936)”.

„1929. gada 7. novembrī liek pamatus tagadējās pamatskolas divstāvu jaunceltnei. Pamatus iesvēta māc. J. Mēders. 1934. gada 30. septembrī jauno skolas ēku pilnībā pabeidz. Neskaitot klaušas, skolas ēkas būvniecība izmaksājusi 82000 Ls. Skolai piešķirta arī sava zeme, kurā izveidots pēc dārznieka A. Buševica plāna augļu dārzs. Labiekārtojot skolu, tiek ierīkots internāts un kopgalds (Jēkabpils Vēstnesis, Nr. 8, 1936)”.

Mūsdienās par 1879. gadā celtās skolas vietu norāda tikai koku stādījumi, kuri saglabājušies ceļa Leimaņi – Mežgale labajā pusē. Koku apkārtnē izveidoti lauki, kurus apsaimnieko vietējie zemnieki. Apkopojot informāciju par skolām Jēkabpils novadā pēc 1. Pasaules kara var secināt, ka viena skola Biržu – Bērzgala četrklasīgā pamatskola nopostīta pilnībā, bet Ābeļu pamatskolas ēka daļēji. Līdz mūsdienām abas ēkas nav saglabājušās. Dabā konstatējamas tikai skolu atrašanās vietas.

5.4. Dignājas muižas postījumi

Dignāja kā apdzīvota vieta minēta jau 1271. gadā. Kopš 1912. gada Dignājas muižai bija kroņa muižas statuss (Dignājas muiža, bez dat.). 1. Pasaules kara laikā vācu armijas pozīcijas atradās Daugavas kreisajā krastā, bet iepretī Daugavas labajā krastā tika izvietotas krievu armijas pozīcijas. Šajā starpfontes teritorijā atradās arī Dignājas muiža. 1. Pasaules karā krievu karaspēks nodedzināja Dignājas muižu, bet kopumā vācu karaspēks pagastā nodedzinājis vairākas saimniecības ēkas (Maldups, 1937). 1920. gada muižas plānā vēl ir saskatāmas 18 ēkas (Dignājas muiža, bez dat.). 1927. gadā Dignājas muižas teritorijā uzcēla pagasta valdi. Tā bija koka celtnē ar izbūvētu divslīpju jumtu un trīsailu asu rīzalītu, kas vērsts pret Daugavu (Dignājas muiža, bez dat.).

Latvijas Valsts vēstures arhīva fondos pieejamas lietas no Jaunjelgavas apriņķa kara zaudējumu komisijas, kuras apliecina muižas iznīcināšanu 1. Pasaules kara karadarbības laikā.

Latvijas valsts kara zaudējumu lieta par Dignājas pagastā, Dignājas muižas mājas uzskaiti, kuru nodarījis Vācu valsts karaspēks un krievu valsts karaspēks:

Muižas īpašumā ietilpa dzīvojamā ēka - koka, šķindeļu jumts, 18 asu gara, 4 asu plata, augstums nezināms, ar 10 asu garu, 4 asu platu piebūvi. Kalpu

5.4.1. attēls Dignājas pagasta valdes ēka Dignājas muižas teritorijā. Jēkabpils novada Dignājas pagasts (Foto autors G. Pērkone, 2012)

dzīvojamā ēka I – ķieģeļu mūra ēka, šķindeļu jumts, kalpu dzīvojamā ēka II, kapu dzīvojamā ēka III, kalpu dzīvojamā ēka IV, baznīcas kroga ēka, klēts ar 3 nodaļām, lopu laidars, putnu un cūku kūts, klēts, kalpu lopu laidars, graudu kaltētava, kalpu ceplis, lauku šķūnis II, lauka šķūnis I, lauka šķūnis III, kūts pie smēdes, dzīvojamā ēka, kalpu kūts I, kalpu klēts II, pirts, ledus pagrabs, siltumnīca, stallis, kūts ar šķūni pie dzirnavām, sēru māja ar pagrabu, kalpu

kūts, stallis I, stallis II, vēja dzirnavas, smēdes, dzīvojamā ēka, ābeļu un ogulāju dārzs, neņemta rentes nauda (LVVA, 1374 f., 1. apr., lietas nr.592).

Dignājas muižas teritorija ir Dignājas pagasta pašvaldības īpašums. Muižas teritorijā esošā pagasta valdes ēka šobrīd netiek izmantota, bet 2012. gadā tika noslēgts līgums ar Jēkabpils novada pašvaldību par psihosociālā rehabilitācijas centra izveidi onkoloģijas pacientiem (Dignājas muiža sāk..., bez dat.). Muižas teritorijā ietilpst parks, kurš nav labiekārtots. Parka ziemeļu daļā, Daugavas kreisajā krastā, atrodas ugunspunkts. Līdz ar to var secināt, ka Dignājas muižas ēka un parks atradies tiešā karadarbības zonā. Par parka eksistenci mūsdienās norāda daļēji saglabājušās koku stādījumi rindās. Teritorijā mūsdienās ietilpst arī saimniecības ēkas, kuras atrodas kritiskā stāvoklī.

5.5. Ietekme uz arheoloģiskajiem pieminekļiem

Kultūras pieminekļi ir kultūrvēsturiskā mantojuma daļa, kas sevī ietver kultūrvēsturiskas ainavas un atsevišķas teritorijas - senkapus, pilskalnus, kā arī vēsturiskas notikumu vietas u.c. (Stūre, 2004). Jēkabpils apkārtnē ainavā ir redzami konkrēti piemēri, kur šie kultūras pieminekļi mijiedarbojas, tāpēc var teikt, ka 1. Pasaules karš atstājis ietekmi arī arheoloģiskajiem pieminekļiem. Kā vienu no piemēriem var minēt arheoloģiskos izrakumus, kuri norisinājās Leimaņu augstajos kapos. Tos atklāja 1970. gadā, izbūvējot autoceļu Birži – Ilūkste. Ekspedīciju vadīja arheoloģe Zigrīda Apala.

„Latvijas PSR ZA Vēstures institūta arheoloģiskā ekspedīcija no 1970. gada 1.augusta līdz 15. septembrim strādāja Augšzemē, veicot izrakumus vēsturisko laiku kapsētā – tā dēvētajos „Augstajos kapos” Jēkabpils rajona Kalna ciemā (šobrīd Jēkabpils novada Kalna pagasts) kolhoza „Stars” teritorijā. „Augstie kapi” atrodas Bebrenes – Biržu ceļa malā, 2 km uz rietumiem no Leimaņu ciema centra uz iegarena, stāva paugura.

Zigrīda Apala apraksta, ka pagasta kapsētas kopplatība ir ap 2000 m². Izrakumu gaitā 520 m² lielā platībā atrasti un izpētīti 189 skeletkapi, 177 savrupatradumi. Šāds savrupatradumu daudzums liecina par kapsētas ilgstošu izmantošanu, kas liecina, ka ilglaicīgi ierīkoti jauni apbedījumus. Agrākie apbedījumi bieži sapostīti. Var secināt, ka apbedījumi sapostīti arī 1. Pasaules kara laikā, kapsētas ziemeļu pusē rīkot tranšejas (Apala, 1971).

Kā vēl vienu piemēru par 1. Pasaules kara ietekmi Jēkabpils novada arheoloģiskajos pieminekļos, var minēt vācu armijas ierakumu un ugunspunkta izbūvi vienā no

ievērojamākajiem Jēkabpils novada arheoloģiskajiem pieminekļiem – Dignājas pilskalnā. Pilskalns atrodas Jēkabpils novada Dunavas pagastā, 300 m attālumā no Daugavas, starp mājām „Grantsbedres” un „Bāliņi”.

Arheologs Juris Urtāns raksta: „Dignājas pilskalns ierīkots lielākajā kalna dienvidu daļā. Pret ziemeļu pusi DR – ZA virzienā orientētais kalns, kura nogāžu augšmalas ir mākslīgi pastāvinātas. Tas ir tikai 3 līdz 5 m augsts; pretējā pusē – 13 līdz 25 m augsts. Pilskalna iegarenais, izlīdzinātais, līdzeni slīpais plakums ir 80 m garš un 25 līdz 35 m plats. Kalns lielā mērā ietekmēts un sapostīts ar 1. Pasaules kara ierakumiem un bedrēm (Urtāns, 2006, 45. lpp.)”.

Izvērtējot apkopoto informāciju, var secināt, ka 1. Pasaules kara postījumi radījuši ietekmi arī uz arheoloģiskajiem pieminekļiem Jēkabpils novadā. Veidojot nocietinājumus un citus militāros objektus, radušās izmaiņas arī arheoloģisko pieminekļu izskatā. Kopumā iespaidota ne tikai ainava, bet arī sabojāts arheoloģisko pieminekļu kultūrslānis.

6. 1. PASAULES KARA DARBĪBAS AINAVAS MANTOJUMA POTENCIĀLS TŪRISMA ATTĪSTĪBĀ JĒKABPILS NOVADĀ

Kultūras tūrisms tiek uzskatīts par īpašu tūrisma grupu interešu paveidu, kas ietver kultūras mantojuma, vietas un cilvēku mijattiecības. Kultūras mantojums sevī ietver gan materiālās vērtības, gan dabasvidi un kultūrvidi (vēsturiskas vietas, ainavas u.c.), kā arī nemateriālās vērtības. Jāpiemin arī tas, ka Latvijā reti tiek domāts par kultūras mantojuma izmantošanas potenciālu, ne tikai par tā apzināšanu dabā. Konkrēti Jēkabpils novada teritorijā atrodams specifisks kultūras mantojuma veids, kurš saistīts ar 1. Pasaules kara mantojumu (Makkerčers u.c., 2007).

Militārais mantojums Latvijas mērogam, kā arī pētāmajai teritorijai - Jēkabpils novadam - šobrīd nes tikai zinātnisku pienesumu, kas saistīts ar tā pētniecību, bet ar laiku šo specifisko kultūras mantojumu var pārvērst par lokāli nozīmīgu tūrisma produktu, bet zinātniski par vērtīgu pienesumu vēstures pētniecībā. Mūsdienās arī pastāv atšķirība starp terminu „kultūras mantojuma objekts”, kurš ir neapstrādāts un tam piemīt pašvērtība un „kultūras tūrisma produkts”, kas ir pārveidots produktā, līdz ar to var izmantot tūrisma maršrutu veidošanā (Makkerčers u.c., 2007).

Tūrisma maršruti netiek veidoti vidējiem tūristiem, bet noteiktus maršrutus vēlas izmantot cilvēki ar līdzīgām vajadzībām, interesēm, vēlmēm, ģeogrāfisko izcelsmi, motivāciju u.c., tāpēc ir būtiski uzzināt iespējamo mērķauditoriju, kurai tiks veidots plānotais tūrisma objekts (Grīnfelde, u.c. 2010).

Konkrētai mērķauditorijai veltīts arī militārais tūrisms. Bakalaura darba pētāmajā teritorijā, konkrēti Jēkabpils novadā, apzināti desmit 1. Pasaules militārie objekti – ugunspunkti, kā arī ierakumu līniju un tur iebūvēto zemnīcu fragmenti, kas pieder pie specifiska kultūras mantojuma veida. Šajā konkrētajā teritorijā 1. Pasaules kara militārais mantojums ir unikāls un iepriekš neapzināts, līdz ar to tas ir labs pamats militārā tūrisma produktu izveidošanai. Konkrētāk šie tūrisma produkti būtu orientēti uz tūrisma grupām, kuras interesējas par militāra rakstura tūrisma objektiem, bet ar laiku apmeklētību varētu piesaistīt arī ar dažādām cita rakstura aktivitātēm.

Sākotnējie tūrisma attīstības priekšnoteikumi ir saistīti ar vienošanos starp zemes īpašniekiem un pašvaldību. Iespējamie risinājumi varētu būt saistīti ar zemes nomas maksu, lai tūristiem militārie objekti būtu brīvi pieejami. Lai militārie objekti piesaistītu interesi,

nepieciešamas izveidot tūristiem ērti pieejamu apkārtni. Objekta tuvumā vajadzētu izvietot velosipēdu novietnes, solus, atkritumu urnas. Pēc labiekārtošanas darbiem, pie tūrisma objektiem nepieciešams uzstādīti informatīvos standus par konkrēto ugunspunktu, kā arī karti ar vispārīgu informāciju par citiem novadā esošiem militārajiem objektiem, kultūrvēsturiskajām vietām un pakalpojumiem un citiem tūrisma maršrutiem. Katram izveidotajam maršrutam var veidot atšķirīgu noformējumu un pievienot apmeklētājam saistošu informāciju – attēlus un aprakstus. Programma spēj izveidot maršruta aprakstu, kur ir apkopota un klasificēta informācija par maršruta analīzi, tajos veicamajiem uzdevumiem, pieturas punktiem, un apstāšanās ilgumu (Līviņš u.c., 2010). Informācijas stendā pieejamā vēsturiskā informācija tiktu sagatavota izmantojot Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālus, fotogrāfijas, karšu lapas, bet informācija par mūsdienīgu Jēkabpils novada tūrisma situāciju ar papildpakalpojumiem, attēlota izmantojot Jēkabpils novada tūrisma maršrutus un topogrāfiskās kartes. Savukārt uz valsts reģionālā autoceļa P72 tiks izvietotas kultūras mantojuma ceļa zīmes, kuras norādīs „1. Pasaules kara vācu armijas ugunspunkti”, kā arī informāciju par attālumu līdz tūrisma objektiem. Jāpadomā arī par velotūristiem, kuri vēlētos apskatīt ugunspunktus, līdz ar to uz valsts reģionālā autoceļa P72 nepieciešams izvietot norādes, kuras parādīs velomaršruta virzienus.

Ja runā par tūrisma produktu apmeklētību ietekmējošiem faktoriem, tad kā galvenos varam minēt attālumu, tirgus pieejamību, kā arī vienu no galvenajiem ietekmējošajiem faktoriem – laiku, kuru jāpatērē ceļā līdz apskates objektiem. Pieprasījums pēc tūrisma objektiem mainās apgriezti proporcionāli ceļojuma laika un attālumam. Palielinoties attālumam, pieprasījums strauji samazinās (Makkerčers u.c., 2007), līdz ar to arī ir jāuzlabo infrastruktūra un militāro objektu pieejamība. No desmit apzinātajiem ugunspunktiem, tūrisma apskates objekta statusam piemēroti pieci ugunspunkti. Trīs no tiem – Kalna pagasta „Mīkolos” un Leimaņu pagasta „Virgulānos”, Leimaņu pagasta „Žeikaros” atrodas vietējā autoceļa P72 apkārtnē. Piemēram, ugunspunkts Leimaņu pagasta „Žeikaros” tiek izmantots kā pasaulē populārās *slēpņošanas* kustības (Geocaching) objektiem. Ugunspunkts Dignājas pilskalnā (Dunavas pagasta teritorija) atrodas tūristiem atpazīstamā arheoloģiskajā pieminekļī. Blakus Dignājas pilskalnam, Dunavas pagasta zemnieku saimniecības „Grantsbedres” saimniece Valija Flandere piedāvā gida un atpūtas vietas izmantošanas pakalpojumu. Savukārt Dunavas pagasta zemnieku saimniecības „Niedrupītes” saimnieki rūpīgi sakopuši ugunspunkta apkārtni un tas veiksmīgi iekļaujas saimniecības ainavā, jo apkārt tam izveidotas ganības, kurās izveidotas ganības liellopiem. Saimniecības īpašnieki uzņem ekskursantu grupas, kuras tiek iepazīstinātas ar gaļas liellopu audzēšanu.

No Kalna pagasta „Mīkolu” mājas apkārtnē esošā ugunspunkta, apkārtējā teritorijā tuvākās apdzīvotās vietas ir Vidsala (3,6 km attālumā) (visi mērījumi veikti taisnā līnijā no objektiem uz apdzīvotajiem centriem), kas ir Kalna pagasta administratīvais centrs. Leimaņu pagasta „Virgulānu” māju zemē esošais ugunspunkts atrodas 1,5 km attālumā līdz Leimaņiem, kas ir Leimaņu pagasta administratīvais centrs, kā arī Zasa (3,6 km), kas ir Zasas pagasta administratīvais centrs. Vidsalā un Leimaņos ir pieejami privātie veikali, bet Zasā ēdināšanas pakalpojumus sniedz SIA Dzirnupe, kas arī ir vienīgā ēdināšanas iestāde apkārtnē. Zasas pašvaldība nodrošina arī iespēju nakšņot, tomēr, šajā jomā ir vajadzīgi uzlabojumi. Dunavas pagastā esošā, Dignājas pilskalnā iebūvētā ugunspunkta attālums līdz apdzīvotai vietai Dignāja ir 2,6 km, bet līdz Dunavas pagasta administratīvajam centram Dunava attālums ir 3,6 km. Kopumā vērtējot, ja attīstītos tūrisma objektu piedāvājums, attīstītos arī ēdināšanas un nakšņošanas iespējas novadā. Viens no risinājumiem būtu sezonālās ēstuves, kas darbotos tūrisma periodā.

Vēl no dažiem svarīgiem papildpakalpojumiem Jēkabpils novada teritorijā, kas tūrisma attīstībai būtu nepieciešam var minēt gida pakalpojumus, bankomātu, informācijas centru, uzlabotu medicīnisko palīdzību. Ja rastos lielāks pieprasījums pēc šiem pakalpojumiem, līdz ar to militāro objektu dažāda veida piedāvājums sekmēs arī ekonomisko attīstību.

Kopumā vērtējot sagaidāmos rezultātus, varam nonākt pie secinājuma, ka šī vienotā 1. Pasaules kara militārā mantojuma tūrisma maršruta izveide sekmētu Jēkabpils novada atpazīstamību gan lokālā, gan Latvijas mērogā. Pieaugot popularitātei un atpazīstamībai, kas sākotnēji balstīta uz sekmīgu ugunspunktu labiekārtošanu, kā arī reklāmu gan jaunākajos tūrisma izdevumos, gan vietējos laikrakstos, palielināsies tūristu un interesentu skaits tūrisma aktīvajā sezonā. Palielinoties apmeklējumam, palielināsies arī pieprasījums pēc citiem pakalpojumiem – ēdināšanu, viesnīcu servisa, autoservisa, veloservisa, tirdzniecības pakalpojumiem. Novada iedzīvotāji sāks arvien vairāk domāt par to, kā piesaistīt tūristus uzturēties Jēkabpils novada teritorijā ilgāk. Tas sekmēs lauku tūrisma attīstību un Jēkabpils novada ekonomiku kopumā. Ar laiku arī šajos militārajos objektos varētu veidot, piemēram, izglītojošas ekskursijas gida pavadībā, pārgājienu organizēšanu, kuros iesaistīt apkārtējos iedzīvotājus kā organizatorus. Šajos projektos būtu iespējams piesaistīt jauniešus, kuri būtu ieinteresēti turpmāk attīstīt tūrismu nozari novadā.

SECINĀJUMI

Militārā darbība un tās mantojums Jēkabpils apkārtnē

1. Pasaules kara karadarbība Jēkabpils apkārtnē norisinājās no 1915. gada pavasara līdz 1917. gada rudenim, kuras laikā noritēja ilgstošs pozīciju karš. Šo divu gadu laikā Jēkabpils novada teritorijā tika izbūvētas ierakumu līnijas, ugunspunkti, šaursliežu dzelzceļš, zemnīcas, kas kopumā ietekmēja arī ainavas veidolu.

Jēkabpils novada teritorijā kopumā ir apzināti 10 ugunspunkti (skatīt 1. pielikumu). Militāro objektu - ugunspunktu - izvietojums sakrīt ar vācu armijas frontes līniju, kura šķērso Jēkabpils novada teritoriju – Ābeļu, Kalna, Leimaņu, Zasas pagastu pietuvojoties Daugavas kreisajam krastam Dunavas un Dignājas pagastā. Ugunspunkti ir viens no nozīmīgākajiem, Jēkabpils novada ainavā redzamākajiem, 1. Pasaules kara militārajiem objektiem, kuri saglabājušies mūsdienās. Savukārt Ābeļu pagasta teritorijā, kuru šķērsoja Cariskās Krievijas frontes līnija, tika konstatēti saglabājušies ierakumu līniju fragmenti un karavīru apbedījumi.

Militārie objekti – ugunspunkti, tika izmantoti gan kā 1. Pasaules militārie elementi, gan arī pēckara situācijā. Laikā, kad sāka atjaunot nopostītās viensētas, ugunspunktu materiālus iebūvēja saimniecību ēku pamatos, izmantoja gan pagrabu būvniecībai, gan arī tos pašus izmantoja kā pagrabus.

Lielākais ugunspunkts atrodas Jēkabpils novada Kalna pagasta „Mīkoli”. Vislielākā saglabājusies ugunspunktu grupa atrodas Leimaņu pagasta „Žeikaros”, kas ietver trīs objektus. Attālums starp „Mīkolu” un „Žeikaru” māju apkārtnē esošajiem ugunspunktiem ir 2,5 km, līdz ar to var secināt, ka izpētītajā areālā ugunspunkti karadarbības laikā atradušies tuvu.

Jēkabpils novada teritorijā 2012. gadā ir trīspadsmit 1. Pasaules karavīru apbedījumi. No tiem 8 ir atsevišķi apbedījumi, bet 5 apbedījumi civiliedzīvotāju kapos. Salīdzinoši labākā situācijā ir vācu karavīru apbedījumi, kā arī tās kapsētas, kurās apglabāti gan vācu, gan krievu armijas karavīri kopējos kapulaukos. Taču plašs pētniecības un restaurācijas darbs nākotnē būtu jāveic krievu armijas karavīru kapsētās, īpaši Ābeļu un Zasas pagasta teritorijā.

Mūsdienās, 100 gadus pēc 1. Pasaules kara sākuma, no ierakumu līnijām vai tranšējām Jēkabpils novadā redzami tikai fragmenti, kuri atrodas kokiem apaugušiem reljefa paaugstinājumos. Lielākā daļa ierakumu posmu nolīdzināta, lai iekārtotu ganības un laukus.

1. Pasaules kara ietekme uz ainavas telpisko struktūru

Ainavas izmaiņas pēc 1. Pasaules kara darbības ietekmes saistītas ar relatīvi īslaicīgiem postījumiem viensētām. Piemēram, Biržu pagastā tika daļēji vai pilnībā nopostītas (tagad daļa no Jēkabpils novada Kalna un Leimaņu pagasta) 168 saimniecības.

Pēc 1. Pasaules kara ietekmes radītajiem postījumiem, apkārtējās ainavas atjaunošanās notikusi ļoti lēni, apmēram 18 un pat ilgāku gadu laikā, taču lielā mērā bija orientēta uz apdzīvojuma atjaunošanu iepriekšējā apmērā. Tāpēc ilgtermiņa karadarbība nav ieviesusi būtiskās izmaiņas apdzīvojuma ainavas telpiskajā struktūrā.

Vislielākā problēma, kas pastāvēja pēc 1. Pasaules kara, bija atgriezušos bēgļu nomitināšana, jo daudzas viņu apdzīvotās mājas bija nopostītas. Meklējot un atjaunojot mājvietas, cilvēki izmantoja karā būvētos nocietinājumus. Pielāgotās zemnīcas izmantoja kā pagaidu dzīvesvietas, kas daudzviet bija vienīgais iespējamais patvērums.

Nosacīti īslaicīgi, bet būtiska ietekme ainavā bija arī šaursliežu dzelzceļam, kas kalpoja frontes apgādāšanai no piefrontes joslas (1915. – 1916.), bet vēlāk tika pārbūvēts un izmantots viensētu atjaunošanas procesā (pārbūve no 1926. līdz 1927.) gan kā transporta līdzeklis, gan kā izejmateriāls.

Lai arī apzināti ir gan ugunspunkti, gan zemnīcu vietas, ierakumu līniju fragmenti, karavīru apbedījumi, šaursliežu dzelzceļš, 1. Pasaules kara ietekmētie ainavas elementi – viensētas, arheoloģiskie pieminekļi, sabiedriskās ēkas, muižas - tie ir apzināti daļēji. Jēkabpils novada teritorijā ir vēl daudz vietu, kur nepieciešams veikt pētījumus ilglaicīgā periodā. Piemēram, sīkāk nepieciešams veikt pētījumus frontes līnijas zonā gar Daugavu (Dignājas, Dunavas pagasts), lai precīzāk lokalizētu ugunspunktus un ierakumu līniju fragmentus. Ilglaicīgus pētījumus nepieciešams būtu veikt Cariskās Krievijas armijas frontes zonā, kurā potenciāli būtu atrodams liels klāsts ar dažādiem karadarbības objektiem.

Lokalizētais militārais mantojums Jēkabpils novadā atrodas ģeogrāfiski un ekonomiski izdevīgās vietās, jo mūsdienu autoceļi šķērso bijušo frontes zonu, un ir potenciāli izmantojams tūrisma daudzveidošanai novada reģiona mērogā.

PATEICĪBAS

Bakalaura darba izstrādes gaitā ieguldījumu devuši Latvijas Kara muzeja 1. Pasaules kara nodaļas vadītāja Ilze Krīgere un Latvijas Kara muzeja 1. Pasaules kara galvenais speciālists Klāvs Zariņš.

Pateicība Jēkabpils novada iedzīvotājiem, kuri ieguldījuši savu laiku un materiālus, lai palīdzētu veikt bakalaura darba pētniecisko daļu:

- Ābeļu pagasta novadpētniecības muzeja vadītājam Arnoldam Jakubovskim;
- Bērzgala pamatskolas kolektīvam par Bērzgala pamatskolas muzeja materiālu izmantošanu;
- Kalna pagasta „Vagulāni” īpašnieci Ritai Lazdiņai un Helmutam Vabulim;
- Zasas pagasta pārvaldniekam Jurim Krūmiņam;
- Zasas pagasta ”Līdumnieki” Ivaram Zvaniņam;
- Dignājas pagasta „Priedāres” Astrīdai Bikaunieci;
- Dunavas pagasta „Grantsbedres” Valijai Flanderei un ”Kapiņi” Antonam Guģim;
- Dunavas pamatskolas direktoram Uģim Vārslavānam;
- Dignājas pamatskolas skolotājai Ilgai Vēverei par Dignājas pamatskolas muzeja materiālu izmantošanu;
- Artūrs Upītis Leimaņu pagasta „Liepiņas”;
- Kalna pagasta bibliotekārei Marutai Orbidānei

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

- Allcorn, W. 2003. *The Maginot Line 1928 – 1945*. Oxford, Osprey Publishing Elms Court.
- Altbergs, T. Augustāne, K. Pētersone, I. 2009. *Dzelzceļi Latvijā*. Rīga, Jumava.
- Andersons, E. 1967. *Latvijas vēsture*. Stokholma, Daugava.
- Apala, Z. 1971. *LPSR Vēstures institūta zinātniskā atskaite*. Rīga, Zinātne, 25. lpp.
- Baker, A. 2003. *Geography and History. Bridging the Divide*. Cambridge, Cambridge University press.
- Bērziņš, V. 1987. *Latvija I.Pasaules kara laikā*. Rīga, Izdevniecība Zinātne.
- Forrest, C. 2010. *International law and the Protection of Cultural Heritage*. Milton, Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group.
- Gailīte, S. 2002. *Jēkabpils*. Rīga, SIA „Gandrs”, 36. lpp
- Griffith, P. 2004. *Fortifications of the Western Front*. Oxford, Osprey Publishing Elms Court.
- Grīnfelde, I., Klepers, A., Līviņa, A., Smaļinskis, J., Līviņš, K. 2010. *Tūrisma maršrutu veidošana*. Valmiera. Vidzemes Augstskola.
- Hamilton, J. 2004. *Battles of World War I*. Minnesota, Abdo Consulting Group.
- Irincheev, B. 2011. *War of the white death. Finland against the Soviet Union, 1939 – 40*. Mechanicsburg, Stackpole books.
- Lismanis, J. 1999. *1915. – 1920. Kauju un kritušo karavīru piemiņai. Pirmā pasaules kara un Latvijas atbrīvošanas cīņu piemiņas vietas*. Rīga, N.I.M.S.
- Maldups, A. 1937. *Apriņķu un pagastu apraksti*. Rīga, Valsts statistikas pārvalde. 529.
- Makkerčers, B., Krosa, H. 2007. *Kultūras tūrisms*. Rīga, Neptuns.
- Melluma, A., Leinerte, M. 1992. *Ainava un cilvēks*. Rīga, Avots.
- Oldham, P. 2011. *Pill Boxes on the Western Front: A Guide to the Design, Construction and Use of Concrete Pill Boxes 1914 – 1918*, [Bez vietas], Pen & Sword Limited.
- Peņķis, M. 1929. *Pasaules karš 1914.-1918. Austrumu frontē*.1.sej. Rīga, Armijas spiestuves izdevums.
- Rippon, S. 2004. *Historic Landscape analysis*. York, Council for British Archaeology.
- Roberthshaw, A. 2006. *Somme 1 July 1916*. Midland, Osprey Publishing.
- Stalidzāns, O. 1988. *Cilvēks, Daba, Vēsture. Padomju Daugava*, 3.
- Siņicins, M. 1999. *20. Gadsimts. 1. daļa*. Rīga, Raka.
- Stranga, A. 1990. 15.08. Bēgļu atgriešanās. Izglītība. 14. lpp.
- Stūre, I. 2004. *Kultūras un dabas mantojuma aizsardzība un attīstības plānošana*. Rīga, Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.
- Šķiņķis, P., Melluma, A., Zariņa, A., Lūkins, M. 2011. Saiknes un sociālā aktivitāte Latgales lauku teritorijās. *Latvijas Universitātes 69. zinātniskā konference. Ģeogrāfija, Ģeoloģija, Vides zinātne. Referātu tēzes*. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 235.-236.
- Thomas, R. 2003. Monitoring military sites on Yorkshire coast. *Conservation bulletin*. London, English Heritage, 12.-14. lpp.
- Urtāns, J. 2005. Latvijas pilskalni 1. un 2. Pasaules kara frontes līnijās. *Latvijas Universitātes 63. Zinātniskā konference, Ģeogrāfija, Ģeoloģija, Vides zinātne, Referātu tēzes*. Rīga, Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 97-98. lpp.
- Urtāns, J. 2006. *Augšzemes pilskalni*. Rīga, Nordik.
- Wilson, K. 1985. *The policy of the Entente*. Cambridge, Cambridge University Press.

Zariņa, A., Lūkins, M., Vološina, M., Seļicka, A. 2013. *Burtnieku novada ainavas. Ceļvedis kultūrvēstures, daba un dzīvesvides vērtībās*. Burtnieku novada pašvaldība.

Пангксен, А. И. 1937. *Бетонные и железобетонные сухопутные фортификационные сооружения. 2 издание*. Москва, Военно инженерная академия РККА.

Arhīva un muzeja materiāli

Jaunjelgavas apriņķa kara zaudējumu komisija. Latvijas valsts kara zaudējumu lieta par Dignājas pagastā, Dignājas muižas mājas, kurus nodarījis Vācu valsts karaspēks un krievu valsts karaspēks 1920. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1374.f., 1.apr., 645.l.

Jēkabpils apriņķa Biržu pagasta karā nopostītās saimniecības, kurām dzīvojamo ēku celšanai nepieciešams pabalsts. Biržu pagasta valdes rakstu kopoījums 1925. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 830.f., 2.apr., 91.l.

Lieta par Vagulānu – Vabuļu mājām 1910. – 1939. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 7392.f., 3.apr., 2984.l.

Vācu blindāža, kas palikusi pēc kara, pielāgota dzīvošanai nabadzīgai ģimenei Dignājas pagastā. Jēkabpils apriņķis 1920. LNALVKFFDA, 1.f., 30989N.l.

Vācu okupācijas armijas daļu ziņojums par stāvokli frontē, dislokāciju, nocietinājumu izbūvi 1915. – 1916. LNA LVVA, 5434.f., 1.apr., 512.l., 362.lpp.

Vācu armijas zemnīcas. Latvijas Kara muzeja fonds, 22113 - 11557 (49) FT.

Krievu armija Ložmetējkalnā. Latvijas Kara muzeja fonds, 2 – 4006 - 289 FT.

Fronte pie Daugavpils. Latvijas Kara muzeja fonds, 2 - 39529 - 2478 - FN-5.

Normatīvie akti

Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu. Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.474. Pieņemti 26.08.2003. Skatīts: 24.04.2014. Pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=78458>.

Nepublicētie avoti

Zariņa, A. 2010. *Ainavas pēctecīgums: ainavu veidošanās vēsturiskie un biogrāfiskie aspekti Latgalē. Promocijas darbs*. Rīga, LU Ģeogrāfijas un zemes zinātņu fakultāte, Latvijas Universitāte.

Raksts avīzē

Likums par kultūras pieminekļu aizsardzību. *Latvijas Vēstnesis*, 1998., Nr.183. Sk. 30.03.2012. Pieejams <http://www.likumi.lv>

No Biržu – Bērzgales apkārtnes. 1936. *Jēkabpils Vēstnesis*. 5. marts,

Kalniņa, I. 2011. Pateicas par sadarbību vēsturiskā mantojuma saglabāšanā. Sk. 5.04.2012. Pieejams <http://www.bdaugava.lv>

Viesītes novadpētniecības muzeja „Sēlija” izdevums. 2005. *Veltījums mazajam bānītim*. Jēkabpils, SIA „Jēkabpils drukātava”.

Interneta resursi

- Cultural landscape [Bez dat.] UNESCO. Sk. 10.04.2014. Pieejams <http://whc.unesco.org/en/culturallandscape/#1>
- Ciganovs, J. 2001. Latviešu strēlnieku Ziemassvētku kaujas. Sk. 25.04.2014. Pieejams http://www.sargs.lv/Vesture/Vesture/2011/01/Latviesu_strelnieki_Zsv_kaujas.aspx#lastcomment
- Dignājas muiža [Bez dat.] Sk. 12.04.2014. Pieejams http://pilis.lv/a_pnm/view.php?id=6821&prop_id=273
- Dignājas muiža sāk jaunu dzīvi [Bez dat.] Sk. 15.03.2014. Pieejams http://www.spekaavots.lv/?page_id=23
- Garuma mēri [Bez dat.] Sk. 13.05.2014. Pieejams <http://savejie.jimdo.com/interesanti/vec%C4%81s-m%C4%93rvien%C4%ABbas/>
- Gatrell, P. [Bez dat.] Europe on the move: refugees and World War One. Sk. 16.04.2014. Pieejams <http://www.bl.uk/world-war-one/articles/refugees-europe-on-the-move>
- Latvijas dzelzceļu karte [Bez dat.] Sk. 25.04.2014. Pieejams http://www.mapywig.org/m//Baltic_states_maps/Small_scale_maps/NLL232_Latvijas_dzelzce%C4%BCu_shematiska_karte_1924-k_001_ktl1-3-11.jpg
- In the trenches* [Bez dat.] Sk.03.01.2014. Pieejams <http://www.1914-1918.net/intrenches.htm>
- Seno mērvienību nosaukumi 2011. Sk. 13.05.2014. Pieejams <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=166&id=444>
- Tanks [Bez dat.] Sk. 22.03.2014. Pieejams <http://vesture.eu/index.php/Tanks>
- The Machine Gun in the War [Bez dat.] Sk. 22.04.2014. Pieejams <http://www.oocities.org/dencee/WWI.htm>
- Weltkrieg 1914 – 1918 (im Elsass)*. Schweizer Festungen – Fortifications in Switzerland [Bez dat.] Sk. 03.01.2014. Pieejams http://www.schweizer-festungen.ch/1914-18_ww1.htm
- Ziemassvētku kauju muzejs [Bez dat.] Sk. 15.03.2014. Pieejams <http://www.karamuzejs.lv/index.php?id=1&sid=62>
- Ziņas par pašvaldību [Bez dat.] Sk. 03.01.2014. Pieejams <http://jekabpilsnovads.lv/lv/pasvaliba/>

Intervijas

- Uprīts, A. 2014. Intervija, Jēkabpils novada Leimaņu pag. Liepiņas, 15. aprīlī.
- Vabulis, H. 2014. Intervija, Jēkabpils novada Kalna pag. Vagulāni, 25. aprīlī.
- Vabule, R. 2014. Intervija, Jēkabpils novada Kalna pag. Vagulāni, 25. aprīlī
- Spēks, P. 2014. Intervija, Jēkabpils novada Leimaņu pag. Žeikari, 3. maijā
- Bikauniece, A. Intervija, Jēkabpils novada Dignājas pag. Priedāres, 4. aprīlī
- Bruņinieks, P. Intervija, Jēkabpils novada Ābeļu pag. Mežsētas, 27. martā
- Zarāne, I. Intervija, Jēkabpils novada Leimaņu pag. Vaguļi, 3. maijā

Kartogrāfiskie materiāli

- Krievijas rietumu daļas topogrāfiskās kartes Jēkabpils*. Latvijas Valsts Vēstures arhīvs, 6828.f., 217.02.apr., 29.l.,
- ORTOFOTO 4. LĢIA 4. etapa ortofoto karšu mozaīka. LU WMS. Skatīts 01.05.2014. Pieejams <http://kartes.lgia.gov.lv/>
- TOPO 75K Latvijas laika. *Latvijas armijas galvenā štāba topogrāfisko karšu mozaīka mērogā 1:75 000*. LU ĢZZF WMS. Sk. 09.01.2014. Pieejams <http://kartes.geo.lu.lv>

TOPO 50K *Bijušās PSRS armijas ģenerālštāba 42. sistēmas topogrāfisko karšu mozaīka mērogā 1:50 000*. LU WMS. Sk. 10.05.2014. Pieejams <http://kartes.geo.lu.lv>
SIA „Envirotech” *GIS Latvija 2004 datu slāņi: ceļš, novadi, pilsētas, ūdensteces, ūdenstilpnes, meži.*

PIELIKUMI

1. pielikums *Ugunspunkti Jēkabpils novadā* - 55. lpp
2. pielikums *Ierakumu līniju un zemnīcas fragmenti Jēkabpils novadā* – 60. lpp
3. pielikums *Militārais mantojums Jēkabpils novada teritorijā* – 63. lpp
5. pielikums *Viensētu izvietojums pirms 1. Pasaules kara* - 65. lpp
6. pielikums *Apdzīvojuma izvietojums pēc 1. Pasaules kara* – 66. lpp
7. pielikums *Apdzīvojuma 1. un 2. Pasaules kara rezultātā* – 67. lpp
8. pielikums *1924. gada Latvijas dzelzceļa shematiskā karte* – 68. lpp
9. pielikums *1928.gada Latvijas dzelzceļa shematiskā karte* – 69. lpp
10. pielikums *1924. un 1928. gada shematiskā karte* – 70. lpp
11. pielikums *1925. gada izdotā Latvijas laika topogrāfiskā karte* - 71. lpp
12. pielikums *1934. gada Latvijas laika topogrāfiskā karte* – 72. lpp
13. pielikums *1. Pasaules kara darbības rezultātā ietekmētās viensētu ainavas* – 73. lpp
14. pielikums *Šaursliežu dzelzceļa mantotās ainavas* – 74. lpp
15. pielikums *Skolu ēku vietas Jēkabpils novada teritorijā* – 76. lpp
16. pielikums *Biržu pagasta valdes rakstu kopojums* – 77. lpp

Ugunspunkti Jēkabpils novadā

Atrašanās vieta	Koordinātas	Apraksts	Attēls
Jēkabpils novada Kalna pagasta „Mīkoli”.	006-18-067 E 062-44-280 N	Atrodas 120 m virs jūras līmeņa. Reljefa paaugstinājumā attiecībā pret līdzenumu. Sienu biezums 51 cm (ieejas pusē), šaujamlūku biezums 1.17 m, augstums 3.70 m. Heksagonāla forma.	
Jēkabpils novada Kalna pagasta „Mīkoli”.	006-18-122 E 062-44-175 N	Ugunspunkts atrodas 120 m virs jūras līmeņa. Garums ir 6.53 m, platums 2.44 m, augstums 2.40 m. Ugunspunktam ir taisnstūra forma. Objekta durvju augstums ir 1.35 m, platums 1 m, biezums 37 cm.	

<p>Jēkabpils novada Leimaņu pagasta „Virgulāni”.</p>	<p>006-20-174 E 062-43-764 N</p>	<p>Uguns punkts atrodas 112 m virs jūras līmeņa, reljefa paaugstinājumā attiecībā pret līdzenumu. Objekta garums ir 9 m (mērīts no ieejas puses), augstums 2.30 m (no betonējuma), platums 3.60 m.</p>	
<p>Jēkabpils novada Leimaņu pagasta „Žeikari”.</p>	<p>006-18-564 E 062-41-749 N</p>	<p>Augstums 2.51 m, platums 4.30 m. Durvju izmēri-augstums 1.68 m, platums 72 cm. Kopā šeit izveidota uguns punktu grupa – 3 uguns punkti.</p>	

<p>Jēkabpils novada Leimaņu pagasta „Žeikari”.</p>	<p>006-18-564 E 062-41-749 N</p>	<p>2. Ugunspunkts šajā grupā (pa labi no vidējā bunkura) Garums 3.10 m, platums 3.40 m, augstums 2.46 m.</p>	
<p>Jēkabpils novada Leimaņu pagasta „Žeikari”.</p>	<p>006-18-564 E 062-41-749 N</p>	<p>3. Ugunspunkts šajā grupā (vidējais attiecībā pret pārējiem) Garums 4.30 m, augstums 2.26 m. Durvju izmēri - augstums 1.83 m, platums 75 cm.</p>	

<p>Jēkabpils novada Zasas pagasta „Juraši”.</p>	<p>006-32-638 E 062-38-353 N</p>	<p>Ugunspunkts atrodas līdzenumā, 101 m virs jūras līmeņa. Ugunspunkta garums ir 8.60 m, platums 2.40 m. Objekta augstumu nevarēja noteikt, jo tas bija applūdis.</p>	
<p>Jēkabpils novada Dignājas pagasta Dignājas muižas parks.</p>	<p>006-34-648 E 062-41-283 N</p>	<p>Ugunspunkta garums ir 3.70 m, platums 3.30 m, augstums ir 2 m. Sienu biezums ir 42 cm, atrodas 93 m virs jūras līmeņa.</p>	

<p>Jēkabpils novads Dunavas pagasts Dignājas pilskalns.</p>	<p>006-64-319 N 062-22-603 E</p>	<p>Pilskalna Rietumu pusē redzama betona ieeja, 1.50 m plata betona konstrukcija, kura iebūvēta Dignājas pilskalnā.</p> <p>Apkārtējā pilskalna teritorijā redzamas arī vācu armijas ierakumu līnijas. Dažviet tās pārtrauc lielas, dziļas bedres, kurās tika izbūvētas zemnīcas.</p>	
<p>Jēkabpils novads Dunavas pagasts „Niedrupītes”.</p>	<p>006-44-338 N 062-33-444 E</p>	<p>Ugunspunkta garums ir 4.50 m, platums 3.50 m. Blakus redzama ložmetējligzda, kura nav saglabājusies. Atrodas 2 km attālumā no Daugavas krasta.</p> <p>Ugunspunkta apkārtņē iekārtotas saimniecības ēkas.</p>	

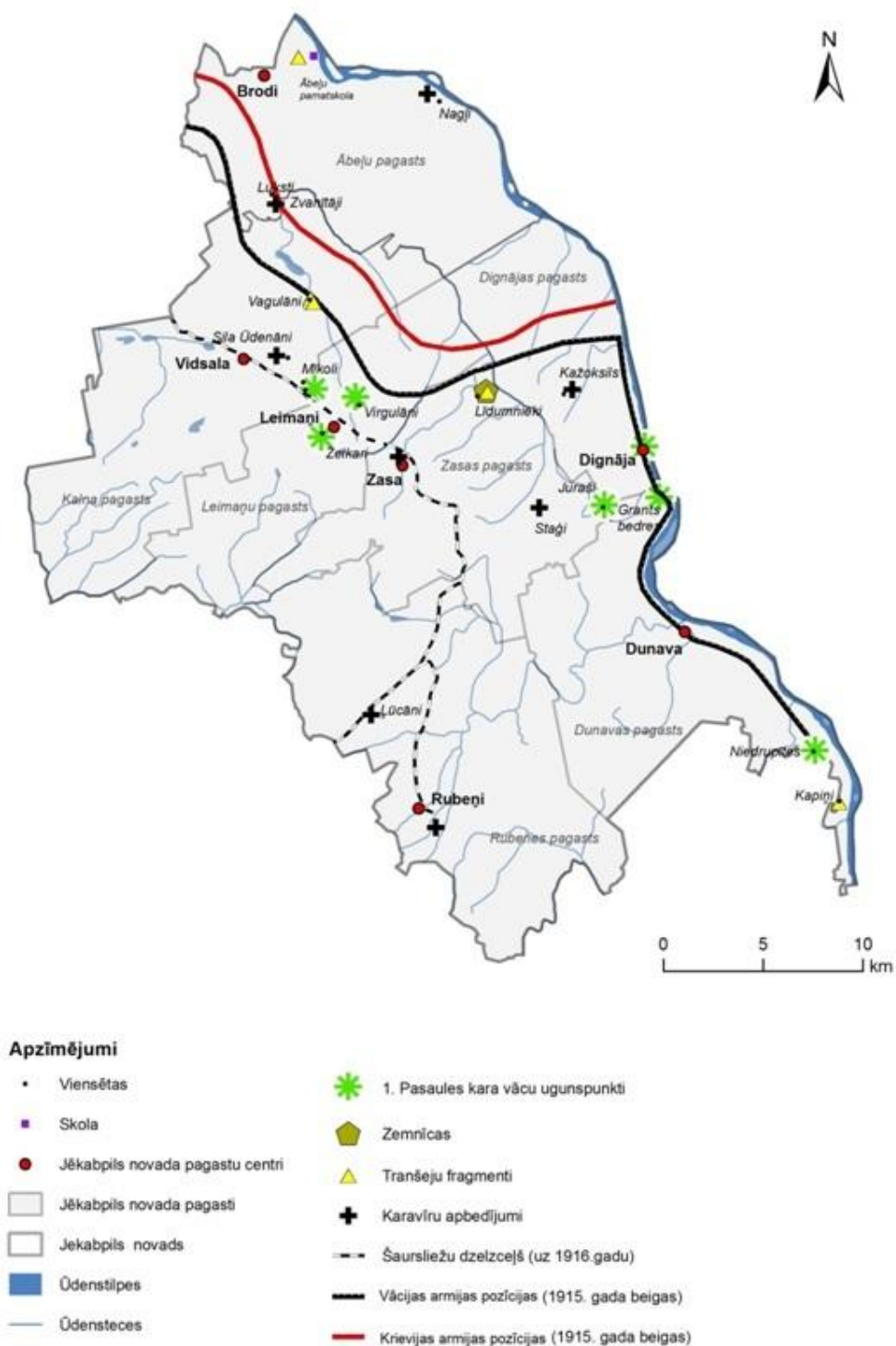
Ierakumu līniju un zemnīcas fragmenti Jēkabpils novadā

Atrašanās vieta	Koordinātas	Apraksts	Attēls
Pirmā pasaules kara vācu armijas ierakumu līniju fragmenti. Jēkabpils novada Kalna pagasta „Vagulāni”	6248683 N 617930 E	Ierakumu līnijas vai tranšejas vērstas no ziemeļiem uz dienvidiem, vietām virzieni mainās no ziemeļiem uz rietumiem, dienvidiem uz austrumiem. Šie līnijveida objekti izvietoti paaugstinājumā, attiecībā pret līdzenumu.	
Pirmā pasaules kara vācu armijas zemnīca. Jēkabpils novada „Līdumnieki”	243958 N 626637 E	Zemnīca atrodas uz ZA no Līdumnieku mājām. Saglabājusies ierakumu līniju fragmentos. Ir redzamas koka konstrukcijas. Izveidojies koku apaugums.	

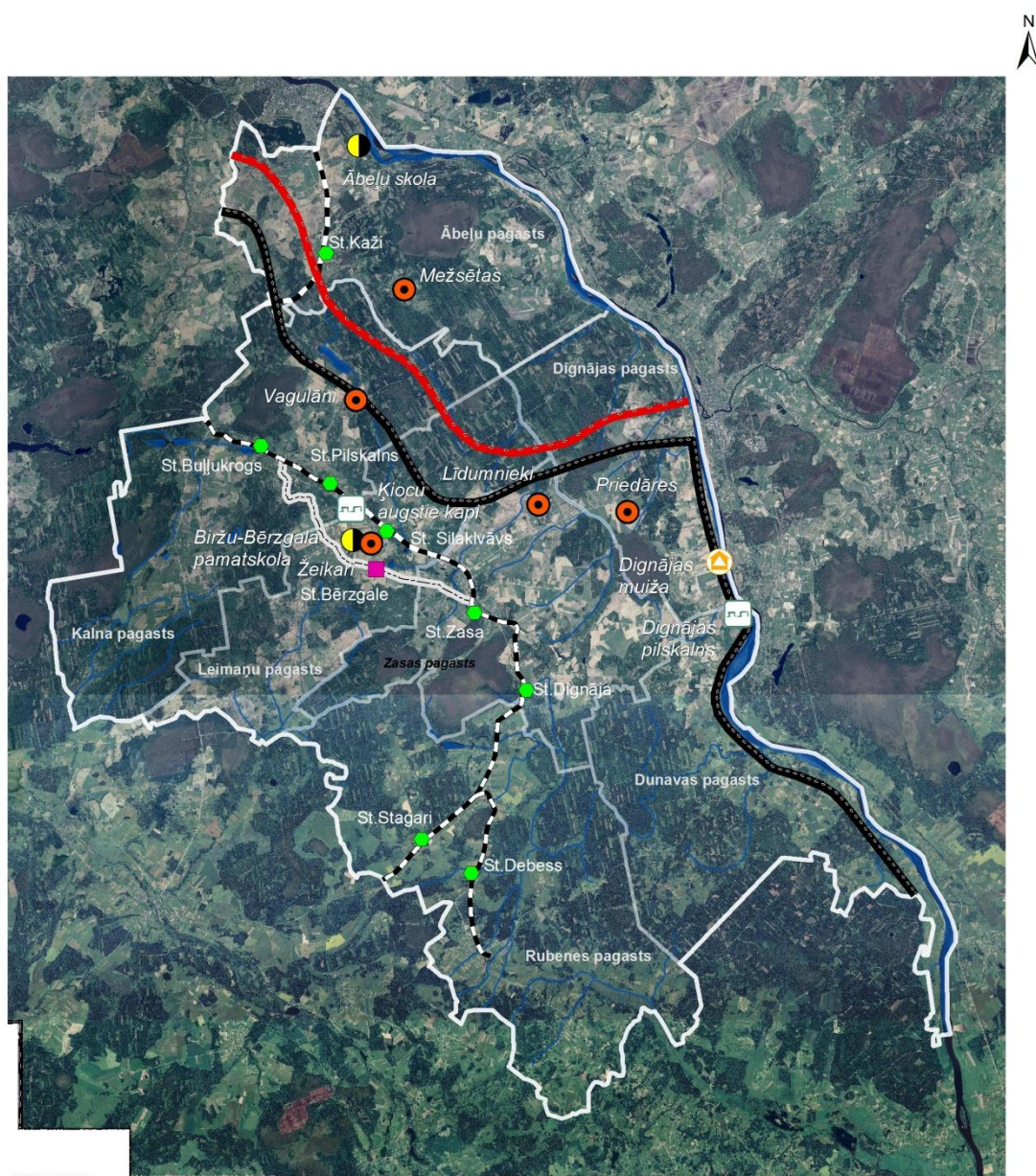
<p>Pirmā pasaules kara vācu armijas ierakumu līniju fragmenti. Jēkabpils novada Dunavas pagasta „Kapiņi”</p>	<p>644180 N 220913 E</p>	<p>Ierakumu līniju fragmenti atrodas mežā, 2 km attālumā no „Kapiņu mājām”. Ierakumu līnijās mūsdienās izveidojies koku apaugums, kurš daļēji izstrādāts.</p>	
<p>Pirmā pasaules kara krievu armijas ierakumu līniju fragmenti. Jēkabpils novada Ābeļu pagastā, 0,81 km no Ābeļu pamatskolas</p>	<p>260822 N 617315 E</p>	<p>Ierakumu līnijās mūsdienās atrodas 0,81 km iepretī Ābeļu pamatskolas ēkai. Tajās izveidojies apaugums. Iedzīvotāji ierakumu līnijas izmanto kā izgāztuves.</p>	

<p>Pirmā pasaules kara vācu armijas ierakumu līniju fragmenti. Jēkabpils novada Dunavas pagasta Dignājas pilskalnā</p>	<p>238760 N 635416 E</p>	<p>Dignājas pilskalns orientēts DR – ZA virzienā. Pilskalna Z daļā redzamas ierakumu līnijas, kuras daļēji apaugušas ar kokiem. Pilskalns izmantots 1. Pasaules kara laikā, kad fronte atradās paralēli Daugavi.</p>	
<p>Pirmā pasaules kara vācu armijas ierakumu līniju fragmenti. Jēkabpils novada Kalna pagasta „Vagulāni”</p>	<p>248830 N 617827 E</p>	<p>Iekārtotajās lauksaimniecības zemēs redzamas koku salas ar izveidojušos apaugumu, tajās saglabājušies dzeloņdrāšu <i>rituļi</i>.</p>	

(Foto autors G. Pērkone, 2014)

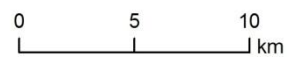
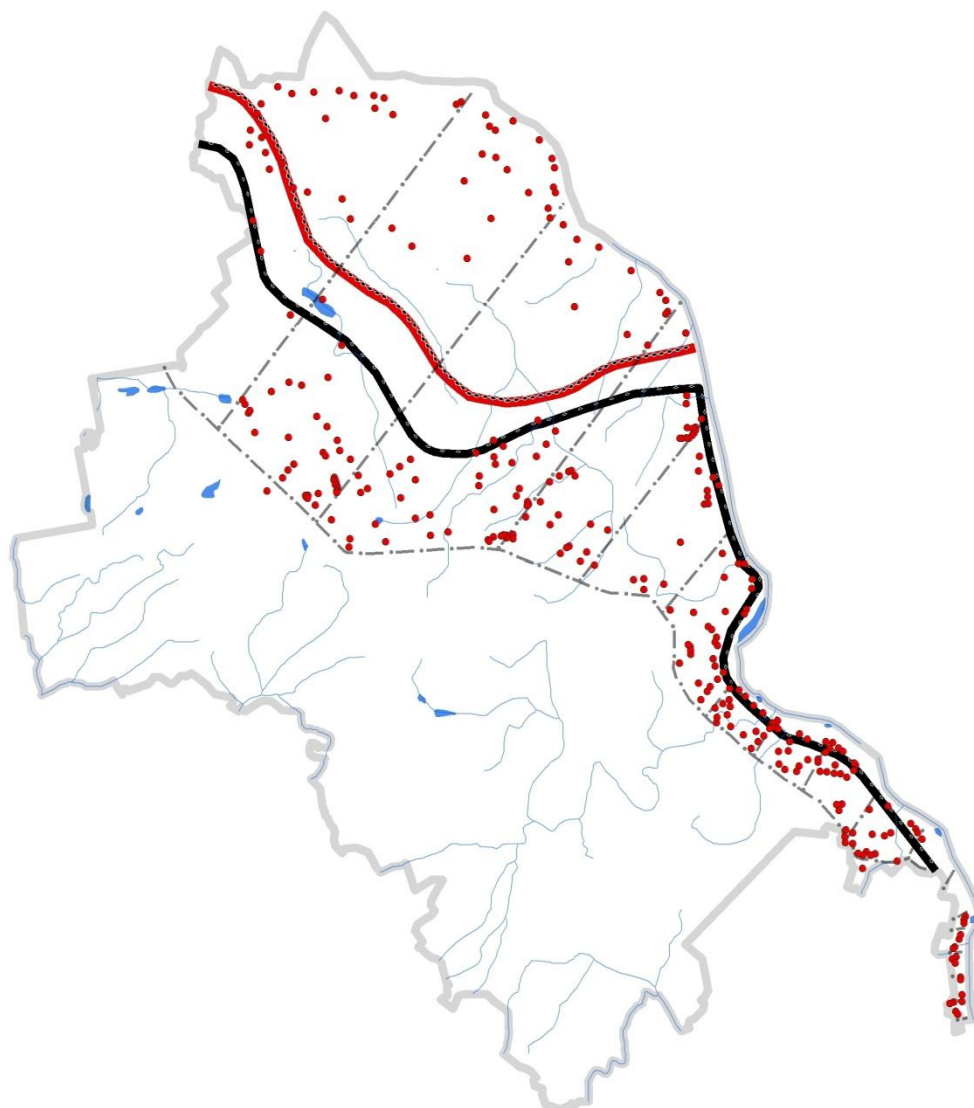
Militārais mantojums Jēkabpils novada teritorijā (Pērkone, 2014)

Apzīmējumi

	Viensētas		Šaursliežu dzelzceļš (uz 1916. gadu)
	Muiža		Šaursliežu dzelzceļš (uz 1934. g.)
	Skolas ēkas		Vācu armijas pozīcijas (1915. gada beigas)
	Arheoloģiskie pieminekļi		Krievu armijas pozīcijas (1915. gada beigas)
	Šaursliežu dzelceļa stacijas (uz 1924. gadu)		
	Šaursliežu dzelceļa stacijas (uz 1934. gadu)		

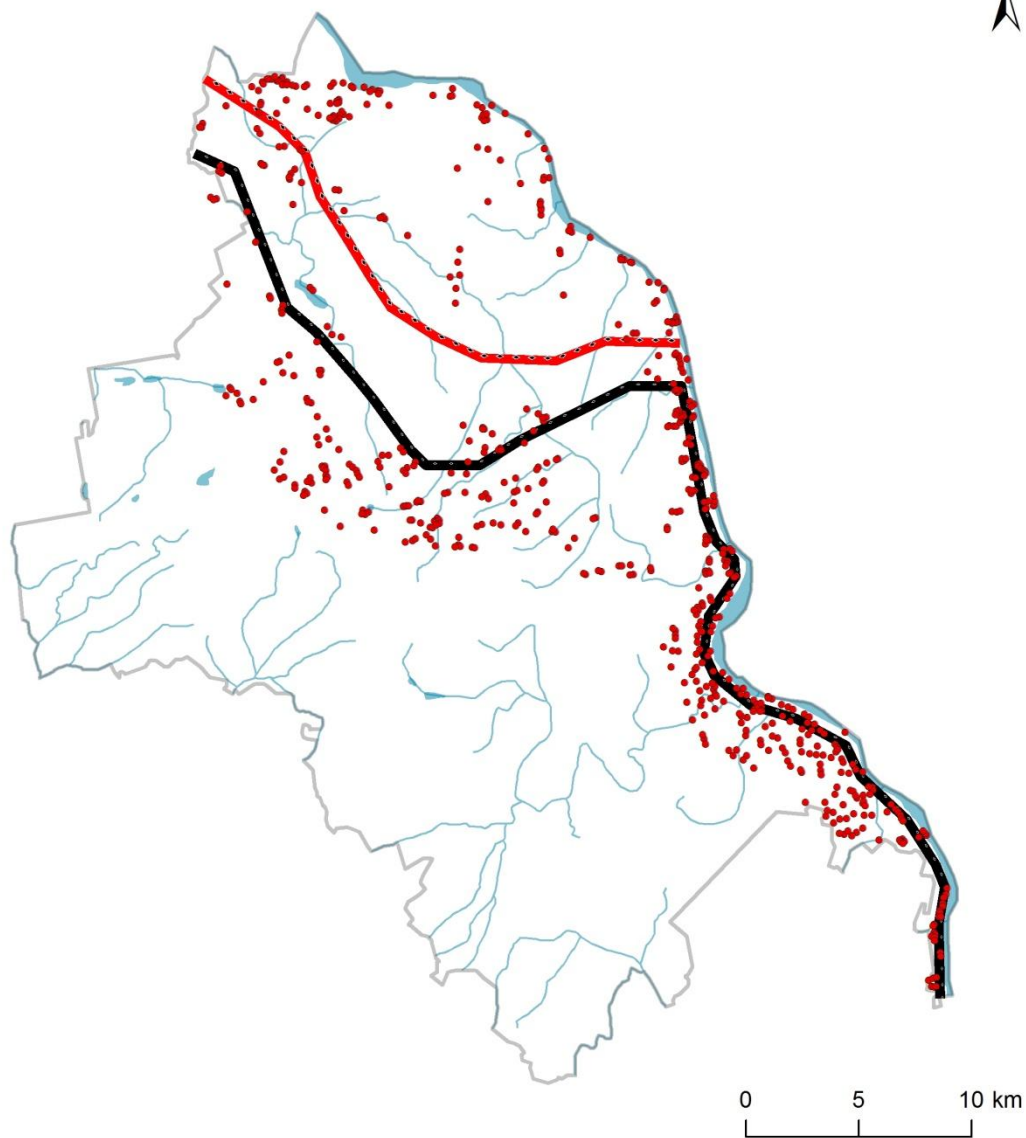
Mantotās karadarbības ainavas Jēkabpils novadā (Pērkone, 2014)

Apzīmējumi

- Viensētu novietojums frontes zonā pirms 1. Pasaules kara (uz 1890. gadu)
- Vācu armijas pozīcijas
- - - Krievu armijas pozīcijas
- - - 1. Pasaules kara ietekmes areāls
- Jēkabpils novada robeža
- Ūdenstilpes
- Ūdenstece

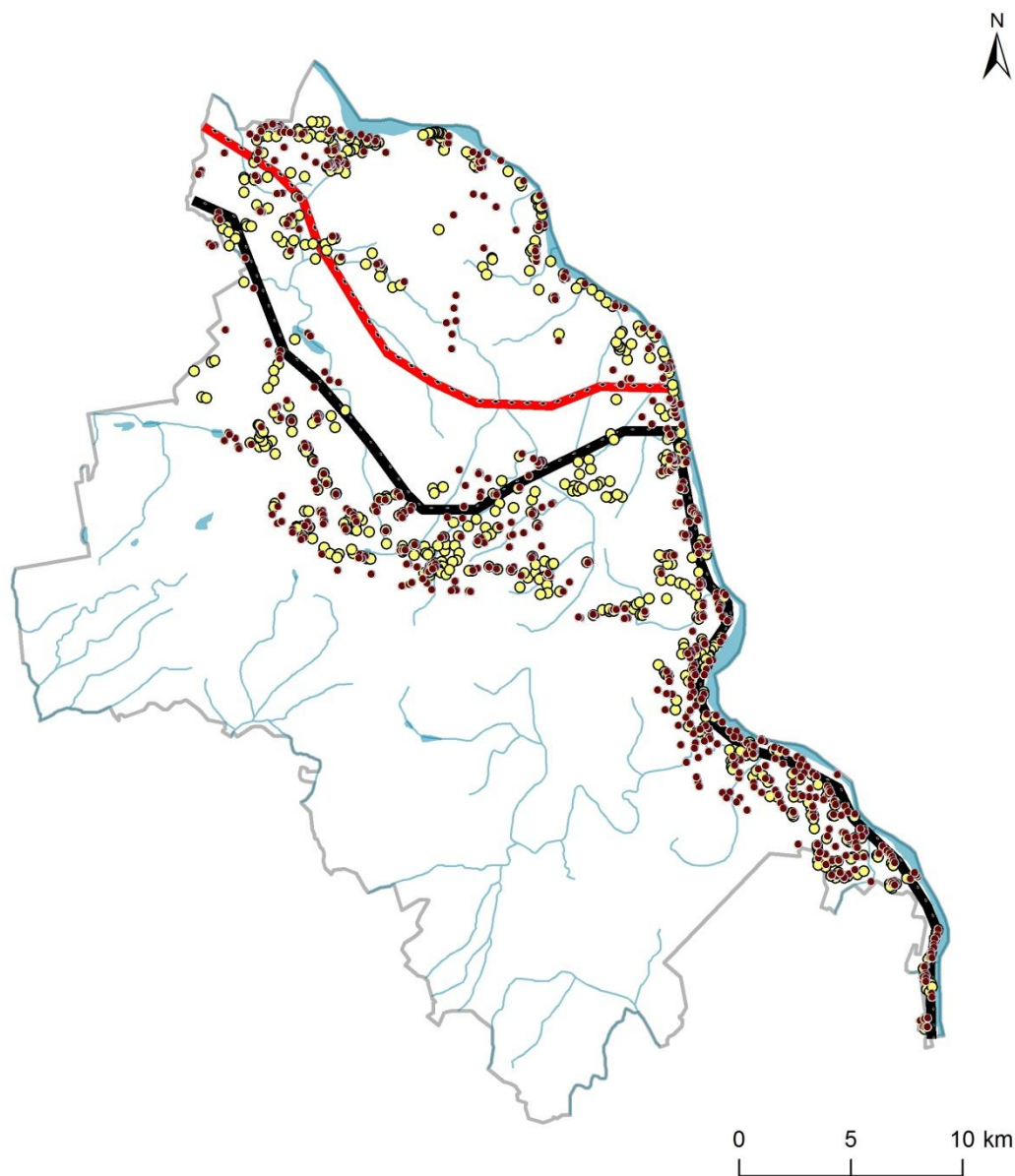
Viensētu izvietojums pirms 1. Pirmā pasaules kara (1890. gads) (Pērkone, 2014)

Apzīmējumi

•	Apdzīvojuma izvietojums pēc 1. Pasaules kara	□	Jēkabpils novada robeža
—	Vācijas armijas pozīcijas (1915. gada beigas)	■	Ādenstilpes
—	Krievijas armijas pozīcijas (1915. gada beigas)	—	Ādensteces

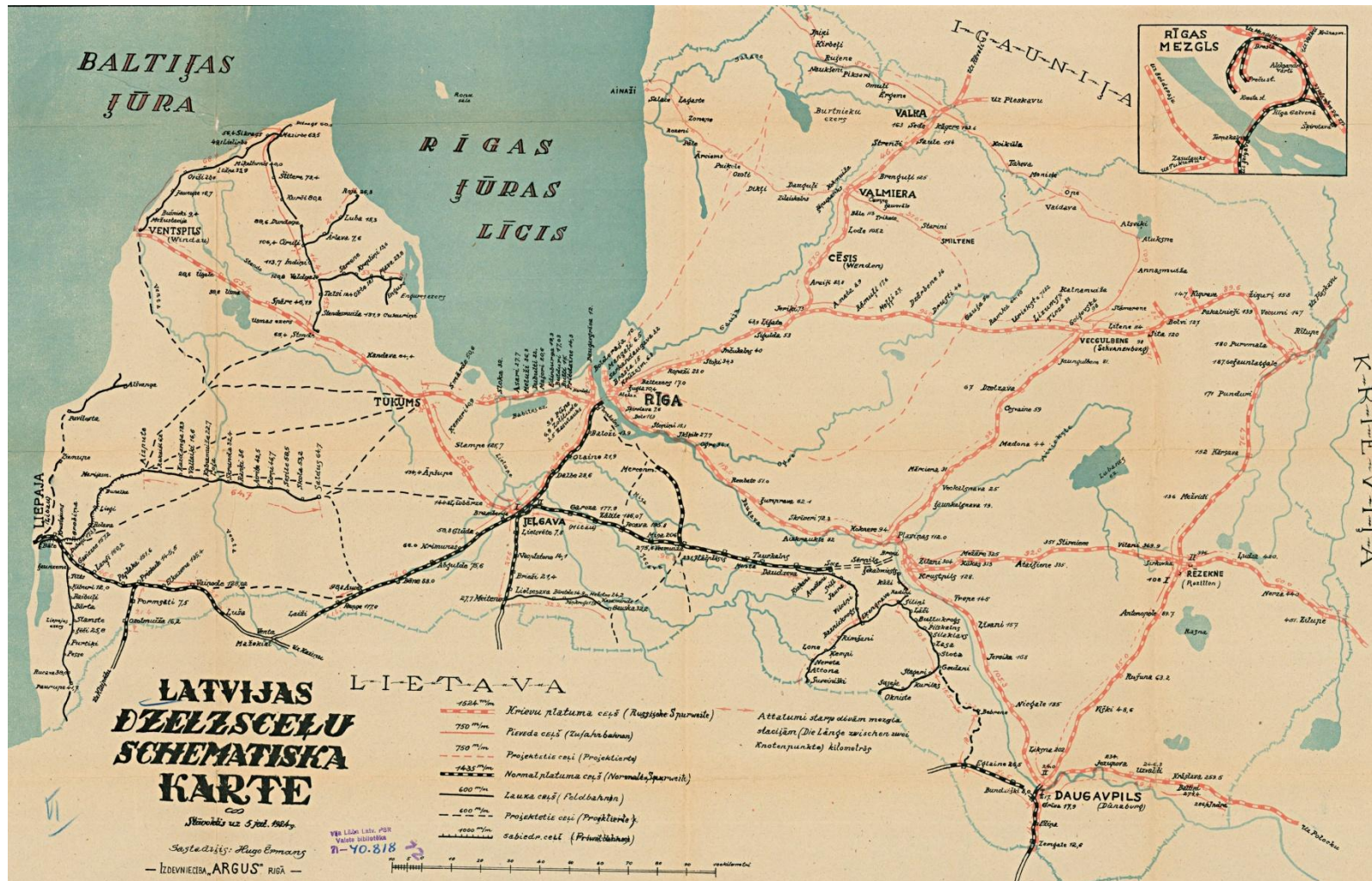
Apdzīvojuma izvietojums pēc 1. Pasaules kara (Pērkone, 2014)

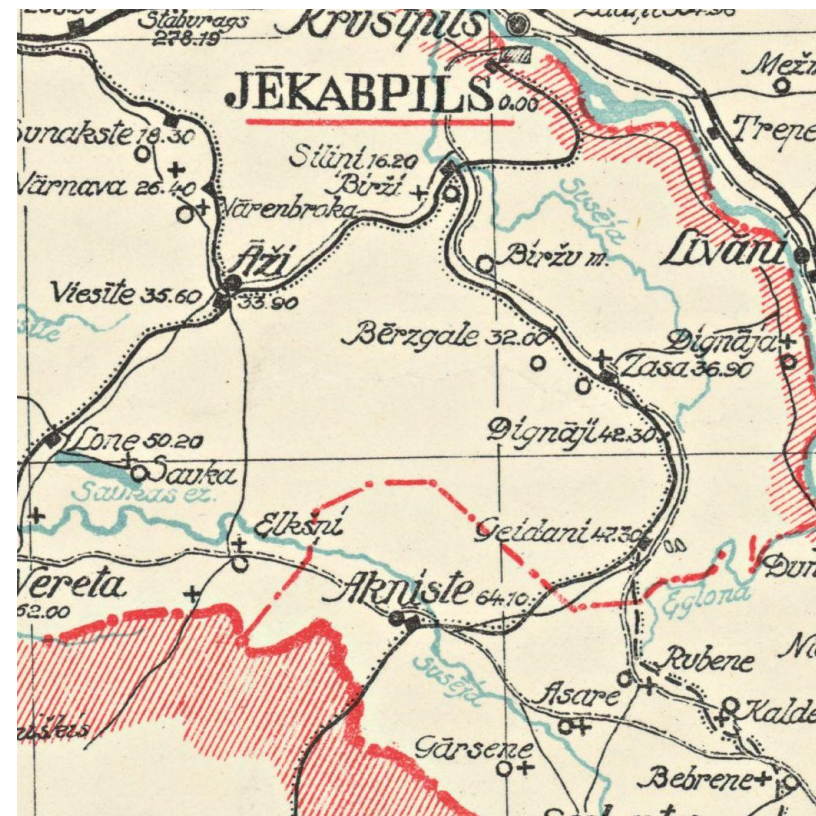
Apzīmējumi

- Apdzīvojuma izvietojums pēc 1. Pasaules kara
- Apdzīvojuma izvietojums pēc 2. Pasaules kara
- Vācijas armijas pozīcijas (1915. gada beigas)
- Krievijas armijas pozīcijas (1915. gada beigas)
- Jēkabpils novada robeža
- Ūdenstilpes
- Ūdensteces

Apdzīvojuma izmaiņas 1. un 2. Pasaules kara rezultātā (Pērkone, 2014)

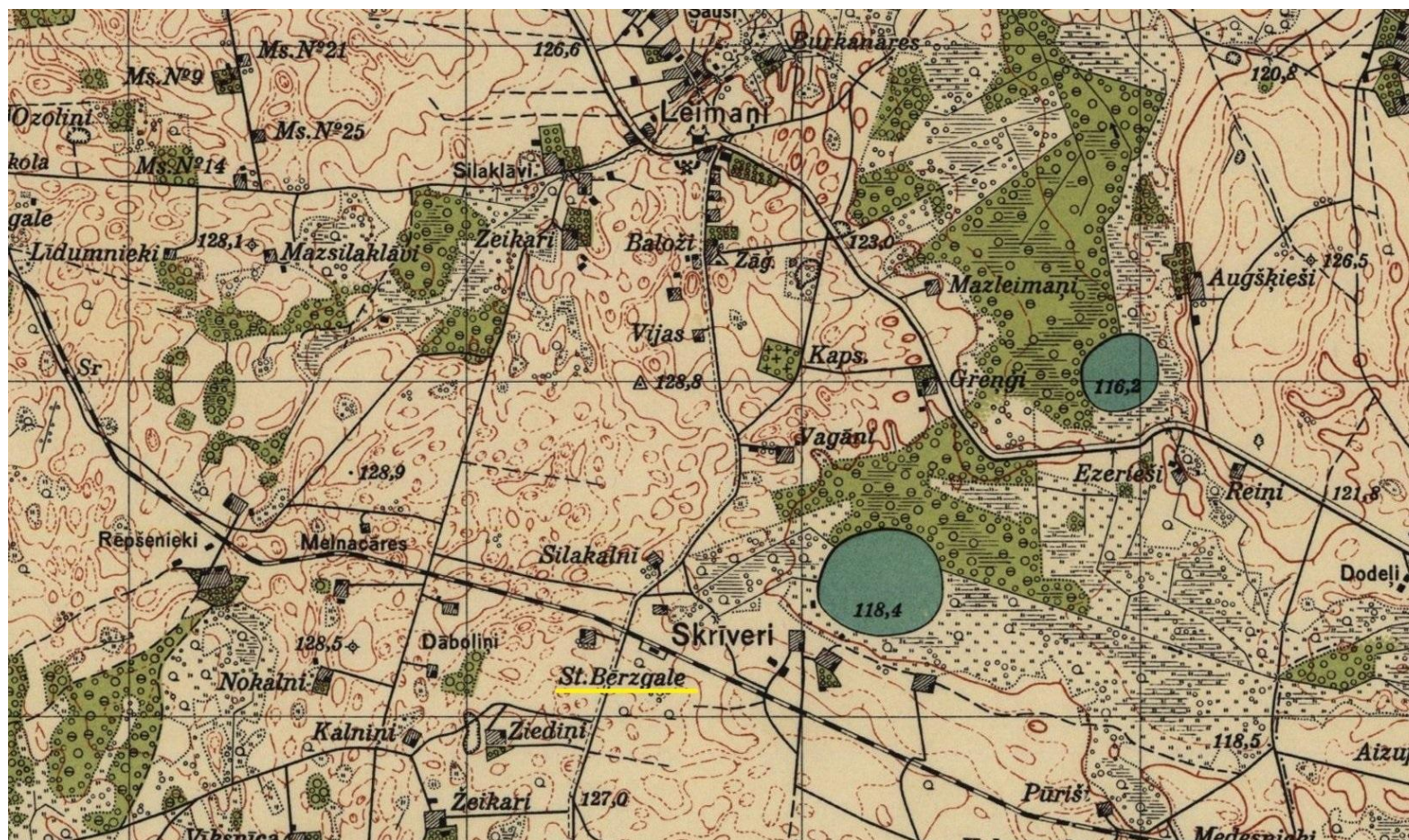
1924. gada Latvijas dzelzceļa shematiskā karte (Latvijas dzelzceļu..., bez dat.).

1925. gada un 1928. gada dzelzceļa shematiskās kartes. Attēlota šaursliežu dzelzceļa līnijas pārbūve (Latvijas dzelzceļu..., bez dat.).

1925. gadā izdotā Latvijas laika topogrāfiskā karte

1934. gada Latvijas laika topogrāfiskā karte

*13. pielikums – 1. Pasaules kara darbības rezultātā ietekmētās viensētu
ainavas*

Dignājas pagasta „Priedāru” māju ainava mūsdienās (Foto autors G. Pērkone, 2014)

1881. gadā celtās Ābeļu pamatskolas vieta mūsdienās (Foto autors G. Pērkone, 2014)

**Krievu karavīru apbedījumi Jēkabpils novada Ābeļu pagastā pie bijušajām Zvanītāju mājām
(Foto autors G. Pērkone, 2014)**

14. pielikums – Šaursliežu dzelzceļa mantotās ainavas

Darbs uz šaursliežu dzelzceļa posmā Silīņi – Bērzgale – Aknīste 1956. gadā
(Foto autors nezināms, foto no A. Upīša personīgā arhīva)

Dzelzceļa aizsargjoslu stādījumi un dzelzceļa vieta. Fonā 1922. gadāceltā Bērzgala pamatskolas ēka (Foto autors G. Pērkone, 2014)

Saglabājusies ēka no bijušās koku krautuves dzelzceļa malā pie Leimaņiem (Foto autors G. Pērkone, 2014)

Ainava frontes zonā mūsdienās (Foto autors G. Pērkone, 2014)

Šaursliežu aizsargstādījumi mūsdienās Jēkabpils novada Leimaņu pagastā (Foto autors G. Pērkone, 2014)

Bijušās šaursliežu dzelzceļa stacijas Buļļukrogs vieta Jēkabpils novada Kalna pagasta ainavā (Foto autors G. Pērkone, 2014)

19. gs. beigās celtās, 1. Pasaules karā nopostītās „Vagulānu” dzīvojamās ēkas vieta. Jēkabpils novada Kalna pagasta „Vagulāni” (Foto autors G. Pērkone, 2013)

15. pielikums – Skolu ēku vietas Jēkabpils novada teritorijā

1881. gadā celtās Ābeļu pagasta skolas ēkas vieta Jēkabpils novada Ābeļu pagastā (Pērkone, 2014)

1836. gadā celtās Biržu – Bērzgala četrklasīgās skolas vieta Jēkabpils novada Leimaņu pagastā (Pērkone, 2014)

Jēkabpils apriņķa Biržu pagasta karā nopostītās saimniecības, kurām dzīvojamo ēku celšanai nepieciešams pabalsts. Biržu pagasta valdes rakstu kopojs. (Fonda nr.830 f., 2 apr., 91.l.) Uz 1925.gadu

Vagulāni

Vabulis Mārtiņš. Vagulāni. Zemes gabala kopplatība 138 p. Nopostītas visas ēkas. Pēc kara atjaunotas: labības šķūnis un pirts. Patstāvīgo dzīvojamo ēku būvēja no koka. Sagādāts materiāls: 400 asu dēļu, 4000 ķieģeļu, 25 asis blanku. Iznesti (izdarīti) jau: dzīvojamā ēka līdz jumtam. Kas vēl darāms: trūkst durvju, grīdas, griestu, krāsns, iekšējās iekārtas. Kur tagad dzīvo: pirtī. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-nav, Aizņēmums-1000 Ls.

Virgulāni (tgd Leimaņu)

Virbuls Maŗtiņš. Virgulāni. Zemes gabala kopplatība 148 p. Kādas ēkas nopostītas: visas galīgi. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: klēts, kūts. No kāda materiāla: koka. Sagādātais materiāls: 30 balķus. Kādi darbi iznesti: atjaunots jumts. Kas vēl darāms: trūkst logu, dēļi grīdas. Kurs dzīvo: dzīvo vienā galā jaunuzceltajā ēkā. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-nav, Aizņēmums-500 Ls.

Zānāni

Rubens Bertmejs. Zemes gabala kopplatība 170 p. Kādas ēkas nopostītas: visas galīgi. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: kūts, labības šķūnis. No kāda materiāla: koka. Sagādātais materiāls: nav. Kādi darbi iznesti: uzcelta līdz jumtam dzīvojamā ēka. Kas vēl darāms: trūkst iekšējās iekārtas, logu, durvju, griestu, grīdas. Kurs dzīvo tagad: klētī. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-nav, Aizņēmums-1000 Ls.

Spuldzenieki

Dardzāns Maŗtiņš. Zemes gabala kopplatība 120 p. Kādas ēkas nopostītas: visas galīgi. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: kūts. No kāda materiāla: koka. Sagādātais materiāls: nav. Kādi darbi iznesti: uzcelta līdz spārēm. Kas vēl darāms: jāliek logi, durvis, iekšējā iekārta. Kur tagad dzīvo: Spuldzenieku māju pagaidu (dzīvojamā ēka). Kādi ienesīgi pasākumi un īpašumi pieder: gaters. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-nav, Aizņēmums-1500 Ls.

Mīkoļi

Mikians Juris. Zemes gabala kopplatība 111 p. Kādas ēkas nopostītas: visas galīgi. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: labības šķūnis. No kāda materiāla: koka. Sagādātais materiāls: nav. Kādi darbi iznesti: dzīvojamā ēka zem jumta. Kas vēl darāms: jāliek logi, durvis, iekšējā iekārta. Kur tagad dzīvo: Mīkoļos vienā galā jaunuzceltās ēkas. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-nav, Aizņēmums-1000 Ls.

Delvenieki

Daugulis Andrejs. Zemes gabala kopplatība 195 p. Kādas ēkas nopostītas: visas galīgi. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: kūts, klēts, labības šķūnis pa daļai. No kāda materiāla: koka. Sagādātais materiāls: ir. Kādi darbi iznesti: viss izņemot logus, durvis, grīdas. Kur tagad dzīvo: jaunuzceltajā mājā. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-nav, Aizņēmums-1500 Ls.

Vārzgūnes

Grins Jēkabs. Zemes gabala kopplatība 92 p. Kādas ēkas nopostītas: visas galīgi. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: kūts, labības šķūnis. No kāda materiāla: koka. Sagādātais materiāls: 200 asu dēļu. Kādi darbi iznesti: uzcelta līdz jumtam. Kur tagad dzīvo: jaunuzceltajām mājā. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-nav, Aizņēmums-300 Ls.

Skrīveri

Lebans Jānis. Zemes gabala kopplatība 14 p. Kādas ēkas nopostītas: dzīvojamā ēka. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: kūts pa daļai. No kāda materiāla: koka. Sagādātais materiāls: ir. Kādi darbi iznesti: uzcelta. Kas vēl darāms: vienam galam trūkst logu, durvju, grīdas, griestu. Kur tagad dzīvo: jaunuzceltajām mājā. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-100 Ls, Aizņēmums-300 Ls.

Vilkplēši

Zirnīts Juris. Zemes gabala kopplatība 148 p. Kādas ēkas nopostītas: visas galīgi.. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: klēts, labības šķūnis. No kāda materiāla: koka. Sagādātais materiāls: 80 baļķi. Kādi darbi iznesti: nav nekādi. Kas vēl darāms:-. Kur tagad dzīvo: klētī. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-nav Ls, Aizņēmums-nav Ls.

Vagulāni (lielie)

Vagulāns Pēteris. Zemes gabala kopplatība 235 p. Kādas ēkas nopostītas: visas galīgi.. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: kūts, labības šķūnis. No kāda materiāla: puse mūra. Sagādātais materiāls: ir sagādāts. . Kādi darbi iznesti: nav nekādi. Kas vēl darāms:-. Kur tagad dzīvo: pagaidu dzīvojamajā ēkā.. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-nav Ls, Aizņēmums-nav Ls.

Sila Ūdenāni

Grūdiņš Jānis. Zemes gabala kopplatība 120 p. Kādas ēkas nopostītas: visas galīgi.. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: kūts, labības šķūnis pa daļai. No kāda materiāla: -. Sagādātais materiāls: nav. Kādi darbi iznesti: nav nekādi. Kas vēl darāms:-. Kur tagad dzīvo: pagaidu dzīvojamajā ēkā.. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-nav Ls, Aizņēmums-nav Ls.

Vagulāni

Dreiskevičs Pēteris. Zemes gabala kopplatība 145 p. Kādas ēkas nopostītas: visas galīgi.. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: kūts, klēts. No kāda materiāla: -. Sagādātais materiāls: 100 bērzu baļķi, 600 tekasu dēļu, 100 kapu šindeļu. Kādi darbi iznesti: nav nekādi. Kas vēl darāms:-. Kur tagad dzīvo: pagaidu dzīvojamajā ēkā.. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-nav Ls, Aizņēmums-1500 Ls.

Vagulāni

Grieķere Anna. Zemes gabala kopplatība 190 p. Kādas ēkas nopostītas: kūts. Kādas ēkas pēc kara nenopostītas: dzīvojamā ēka, klēts, labības šķūnis. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: kūts iekārta. No kāda materiāla: -. Sagādātais materiāls: - Kādi darbi iznesti: nav nekādi. Kas vēl darāms:-. Kur tagad dzīvo: dzīvo vecā dzīvojamā ēkā. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-nav Ls, Aizņēmums-nav Ls.

Rusaki

Niedrīts Juris. Zemes gabala kopplatība 138 p. Kādas ēkas nopostītas: visas galīgi.. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: klēts, labības šķūnis, kūts nav pilnīgi pabeigta. No kāda materiāla:

koka. Sagādātais materiāls: 125 būvkoki, 150 dēļu. Kādi darbi iznesti: nav nekādi. Kas vēl darāms:-. Kur tagad dzīvo: pagaidu dzīvojamajā ēkā.. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-800 Ls, Aizņēmums-nav Ls.

Melnacūres

Arguls Jānis. Zemes gabala kopplatība 24 p. Kādas ēkas nopostītas: visas galīgi.. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: kūts. No kāda materiāla: koka. Sagādātais materiāls: -. Kādi darbi iznesti: uzcelts stulms un relikts jumts. Kas vēl darāms – trūkst grīdas, logu, durvju. Kur tagad dzīvo: dzīvo vienā galā. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-100 Ls, Aizņēmums-nav Ls.

Spuldzenieki

Spuļģis Pēteris. Kādas ēkas nopostītas: visas galīgi. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: kūts, klēts, labības šķūnis. No kāda materiāla: koka. Sagādātais materiāls: 60 baļķu. Kādi darbi iznesti: nav nekādi. Kas vēl darāms – trūkst grīdas, logu, durvju. Kur tagad dzīvo: dzīvo pagaidu dzīvojamajā ēkā.. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-nav Ls, Aizņēmums-nav Ls.

Pakalnes

Ģeida Juris. Zemes gabala kopplatība 130 p. Kādas ēkas nopostītas: kūts, lab.šķ., dzīv. Ēka. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: kūts, klēts, labības šķūnis. Kādas ēkas nenopostītas: klēts. No kāda materiāla: koka. Sagādātais materiāls: -. Kādi darbi iznesti: nav nekādi. Kas vēl darāms – -. Kur tagad dzīvo: dzīvo pagaidu dzīvojamajā ēkā.. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-nav Ls, Aizņēmums-nav Ls.

Vagulāni

Kalnietis Juris. Zemes gabala kopplatība 160 p. Kādas ēkas nopostītas: visas galīgi. Kādas ēkas pēc kara atjaunotas: kūts un visas iesāktas celt. No kāda materiāla: koka. Sagādātais materiāls: 100 asu dēļu. Kādi darbi iznesti: dzīvojamā ēka iesākta. Kas vēl darāms: jāliek jumts. Kur tagad dzīvo: dzīvo pagaidu dzīvojamajā ēkā.. Cik saņēmis ēku celšanai: Pabalstā-n100 Ls, Aizņēmums-1500 Ls.

Bakalaura darbs „1. Pasaules karš un mantotās karadarbības ainavas Jēkabpils novadā”
izstrādāts LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie
informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Guna Pērkone

paraksts datums

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Zinātniskais vadītājs *doc. Dr.geogr. Anita Zariņa*

paraksts datums

Recenzents: Dr. stud. Margarita Vološina

Darbs iesniegts Ģeogrāfijas nodaļas lietvedībā

Nodaļas lietvede _____

paraksts datums

Noslēguma darba aizstāvēšanas rezultāti:

Bakalaura darbs aizstāvēts bakalaura akadēmisko studiju gala pārbaudījumu komisijas sēdē

..... protokola nr. vērtējums

gads, datums, mēnesis

Sekretārs

paraksts datums